120

مقالات تركستانيه.

شەرقىي تۈركىستان دېموكراتىك ياشلار بىرلەشمىسى ١٩٩٣ - يىلىدىكى

خىزمەت پىلانى :

٢. تەشكىلاتنى ئاپپاراتلاردىن ئىبارەتلەشتۈرۈش ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈش

توغرىسىدا : تەشكىلاتنى ئاپپاراتلاردىن ئىبارەتلەشتۈرۈش ۋە

مۇكەممەللەشتۈرۈش بۇ يىلىدىكى خىزمەت ئاساسلىرىمىزنىڭ مۇھىم

نۇقتىسى ھېسابلىنىدۇ. تەلەپلەر بار، مۇنداق بىلەن ئاساسلىق،

ۋە ھەر مىسىرلاردىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلار ياشاۋاتقان

ھەر قايسى ئەللەردە تەشكىلاتىمىزنىڭ شۆبىلىرىنى يېڭىدىن

بىرىكتۈرۈپ چىقىشنى ئاساس قىلىپ، كۈچىنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ،

مۇتلەق مەخپىي بولسۇن. ئۇ ھەر قايسى بىرلىكلەر

تولۇقلىنىپ ئۆلۈكچىلىك قىلغان جايلاردا ۋە شەرقىي

ئىنستىتۇتلار يىغىلىشقان جايلاردا مەخپىي شۆبىلەرنى

تەشكىل قىلىپ ۋە تۈزۈپ مۇكەممەللەشتۈرىمىز.

دەسلەپكى قەدەمدە، تۈركىيەدىكى مەركەز قىلىنغان نۇقتىلىق

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ئۇ تۈركىستان مۇستەقىللىقىغا تايىنىپ، پاكىستان، ئافغانىستان،

ھىندىستانلار، شۇ قىرغىزىستان قازاقىستان تۈركمەنىستان تاجىكىستان

بىلەن [illegible] ھەمكارلىقى [illegible]

[illegible] ھۆكۈمىتىنىڭ سىياسىي بېسىمىغا

ئۇچرىماقتا. سىياسىي بېسىم [illegible] ئۇيغۇرلارنى [illegible]

[illegible] پاكىستان [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] تۈركىستان

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] شەرقىي تۈركىستان

داۋاسىنى قوللىغان تەشكىلات ۋە تۈركىستانلىق

شەخسلەر بىلەن بولغان تونۇشلىرىمىزنى تاللاش

يولىنى . شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى ماددىي

ۋە مەنىۋى قوللىغۇچىلارنى كۆپەيتىش ۋە

ئۇلار ئارقىلىق تەشۋىقات ئىشلىرىنى كۈچەيتىش

ئۈچۈن تىرىشىش .

2 . تەشۋىقات ئىشلىرى ھەققىدە :

دۇنيا ھۆكۈمەتلىرى ئالدىدا تۈركىيە ئارقىلىق

«شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى» نى تونۇتۇش ،

ئاخبارات ۋاسىتىلىرىنىڭ دىققىتىنى قوزغاش ۋە

بۇ ئىشتا مەملىكەتلەر ئىنسان ھوقۇقلىرى تەشكىلاتلىرى

بىلەن دۇنيا ھۆكۈمەتلىرى تەشۋىقاتىمىزنى

كېڭەيتىش ئۈچۈن ئەمەلىي تىرىشىش

ۋە بۇ ئىشلارنى ئاشۇرۇش :

رژیمی باستورغوچیلار، «شرقی ترکستان یاشاسون» ...

دیگن قوراللیق قوزغیلاڭ کوتاردی. قوزغیلاڭچیلار

میدانغه چیقیپ مستقل اسلامیه شرقی ترکستان

جمهوریتینی تاسیس قیلدی. تاریخته ـ بو شرقی ترکستان

مولا مقامدا بولغان ~~ب~~ بیلن تاماملاندی

لیکن قوزغیلاڭ قوراللیق قوزغالاڭ باسقونچیلیق

بیلن شهیدلار قوربان بیرگن قوزغیلاڭچیلار

چیگرالار قوشنیلارنی یانچیلاتتی. بو نه بیر

جنگ، ممکین بولغان قوراللیق جیددی تیپیدا

قوزغالاڭچیلار شهید بولدی. بیلوندور، شاهید

قوزغالاڭچیلار ـ تورغون تاسیستلانغان قوغلیشی بیلەن،

یاشاشی سالات ـ مخفی تشکلات یانا تاماملاندی.

بو نه بیر قوزغیلاڭ قیلغان تیشکیلات تورغون

بیرلاشتیرغان تورغون ـ مانالیقا قاتاپ قالدی

ۋە تەرجىمىگە تەييارلىغان نەشىر قاتارىغا كىرگۈزۈلمىگەن !

ئەسەرلىرىنى كىرگۈزمەسلىك نەشرىياتلارنىڭ ھاماقەتلىكى . ئەسەرلىرىنى كىرگۈزمەسلىكتىن

باشقا . مېنى بولسا ئازراق تەرجىمە قىلىش ئۈچۈن يېتەرلىك ۋاقىتنى ،

يېزىشقا ۋاقىت ۋە تەرجىمە قىلىش ھوقۇقىنى ساقلاپ قالىدۇ -

مەن قىلىپ . ئۇلارغا ۋە ھوقۇقىمنى بەرمىگەن ئىكەن

شىتاتقا يولۇقتۇم بولمايمەن . بۇ بىر باشقىچە

مەسىلە مۇستەقىل ئىش قوبۇل قىلىپ تۇرغان

ئىسىم ۋە باشقا تەشۋىقات ئۈچۈن ئېيتىلىدۇ

بېرىلگەن . يوقىتىمىز . ئالاقە . ماكىنا تاپالىسىڭىز

باشلاپ تۇرغان كۈندە تېلېفون يوللايمەن -

[illegible]

ھەرقانچە نامراتلىشىپ كەتكەندىمۇ، مائارىپنى نامراتلاشتۇرۇۋەتمەيلى

ئۆز خەۋەرچىمىز: كۈنەس ناھىيىسىنىڭ ئارالتۆپە يېزىسىدىكى قاراسۇ كەنت باشلانغۇچ مەكتىپى 1936 - يىل قۇرۇلغان بولۇپ، يېرىم ئەسىردىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيان ۋەتەن ئۈچۈن ئۇيغۇر، قازاق، خەنزۇ، تاتار، قىرغىز، ئۆزبېك، موڭغۇل، رۇس، خۇيزۇ مىللەتلىرىنىڭ پەرزەنتلىرىدىن ياراملىق زد[illegible]يلارنى يېتىشتۇرۇپ بەرگەندى. ئوقۇغۇچى سانىنىڭ ئېشىشى بىلەن بۇ مەكتەپتىكى خەنزۇ سىنىپ 1980 - يىلى ئايرىم مەكتەپ بولۇپ قۇرۇلدى؛ 1984 - يىلى قازاق پەرزەنتلىرى ئوقۇيدىغان سىنىپلارمۇ ئايرىم مەكتەپ بولۇپ قۇرۇلدى. دۆلەت ۋە يەرلىك بۇ ئايرىلىپ چىققان ئىككى مەكتەپ ئۈچۈن يېتەرلىك مەبلەغ ئاجرىتىپ، ئۆلچەمگە لايىق مەكتەپ قۇرۇلۇشى سېلىپ، ئوقۇتۇشنى داۋاملاشتۇردى. لېكىن، ئەسلىدىكى ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ مەكتەپ قۇرۇلۇشىغا مەبلەغ ئاجرىتىلمىغانلىقتىن، كونىراپ كەتكەن قۇرۇلۇشنى رېمونت قى[illegible]نا، يېڭى دەرسخانىلارنى قۇرۇشقا مۇمكىنچىلىك بولمىدى. شۇڭا، 1986 - يىلدىن ئېتىبارەن بۇ مەكتەپ كەنتنىڭ ياغاچ - كېسەك بىلەن سېلىنغان كونا ئاشلىق ئامبىرىدا دېرىزىسى بولمىغانلىقتىن، كۈندۈزدە چىراغ يېقىپ ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرۇشقا مەجبۇر بولدى. 1991 - يىلى يېزىلىق ھۆكۈمەت، كەنت ۋە دېھقانلار بىرلىشىپ 32 مىڭ يۈەن مەبلەغ چىقىرىپ تۆت ئېغىز يېڭى سىنىپ سالالىغان بولسىمۇ، 13 سىنىپلىق 453 ئوقۇغۇچىغا بۇ سىنىپ يېتىشمىدى. شۇڭا، قالغان ئوقۇغۇچى مەيداندا تاش ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، ئۆيلىرىدىن ئېلىپ كەلگەن تاختايىنى تىزىغا قويۇپ ئوچۇقچىلىقتا دەرس ئاڭلاپ كەلگەن بولسىمۇ، ياز پەسلىدىكى بورانلىق، يامغۇرلۇق كۈنلەردە، كەچ كۈزدىن كېلەر يىلى يازغىچە ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرالمايدىغان ھالغا چۈشۈپ قالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە 1992 - يىل 3 - ئاينىڭ 12 - كۈنى يەر تەۋرەپ، يېڭى سېلىنغان دەرسخانىغا چاك كېتىپ، ئوچۇقچىلىقتىكى ئوقۇغۇچىلار قوشۇنىغا يېڭى قوشۇن قېتىلدى.

ھازىر بۇ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلار ئۈچۈن ئىشخانا، ئوقۇغۇچىلار ئۈچۈن دەرسخانا، تەنتەربىيە ئەسلىھەلىرى، ھاجەتخانا قاتارلىقلار بولمىغاچقا، 186 نەپەر ئوقۇغۇچى مەكتەپتىن ئۆزلىكىدىن چېكىندى. ھەممىدە يېگىدىن ئوقۇش يېشىغا توشقان بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىشىگە مۇمكىن بولمىدى. نەتىجىدە، كەنتتىكى ساۋاتسىزلارنىڭ سانى كۈنسايىن كۆپەيدى.

مۇشۇ ئەھۋالدا، كەنتتىكى دېھقانلار ئۆزلىكىدىن مەكتەپ قۇرۇلۇشىغا پۇل يىغىش قىلغان بولسىمۇ، مەبلەغ يېتىشمىدى. بۇنىڭ بىلەن مەكتەپ مەسئۇللىرى ناھىيىلىك، ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىغا ۋە ئالاقىدار تارماقلارغا ئەھۋالنى ئىنكاس قىلىپ، مەبلەغ ھەل قىلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغان بولسىمۇ، ھازىرغا قەدەر بىر تىيىن ھەل قىلىپ بېرىلمەي، بۇ مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇشى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قېلىۋەردى.

نۆۋەتتە، بازار رىقابىتى كەسكىنلىشىۋاتقان ۋەزىيەتتە، ئاساس مائارىپنىڭ بۇ قايىمىغا كىرەلىشى مۇمكىن ئەمەس. شۇڭا دۆلەت مالىيىسىدە ھەرقانچە قىيىنچىلىق بولغان تەقدىردىمۇ، يەنە ھەرقانچە نامراتلىشىپ كەتكەن تەقدىردىمۇ مائارىپنى نامراتلاشتۇرۇۋەتمەسلىك كېرەك.

سۈرەتتە: ئۈدۈلدىكى ئىمارەت يەر تەۋرەشتە كاردىن چىققاچقا، ئوقۇتۇش ئىمكانىيىتى يوق. ئوقۇغۇچىلار ئوچۇقچىلىقتا دەرس ئاڭلىماقتا.

ئىسمائىل جىرجىس فوتوسى

ئىچكى ماتېرىيال

(1)

№: ....

مەملىكىتىمىز ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئەكسىيەتچىلەرنىڭ «شەرقىي تۈركىستان» ۋە «بۈيۈك قازاق جۇمھۇرىيىتى» قاتارلىق ھەرىكەتلىرىگە دائىر مەسىلىلەر

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پەلسەپە ۋە ئىجتىمائىي پەنلەر جەمئىيەتلىرى بىرلەشمىسى

1990-يىل 12-ئاي

تولۇق رەتلىگۈچى ۋە مەسئۇل مۇھەررىر :

مەمتىمىن يۈسۈپ تەتقىقاتچى

مۆمىن ئابدۇللا مۇئاۋىن تەتقىقاتچى

مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئەكسىيەتچى كۈچلەر
«شەرقىي تۈركىستان» ۋە «بۈيۈك قازاق جۇمھۇرىيىتى» قۇرۇش
ئۈچۈن مىللىي بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتى ئېلىپ بارىدۇ. ئۇلار
تار مىللەتچىلىك شوئارلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ
مىللىي زىددىيەت ۋە مىللىي بۆلگۈنچىلىك پەيدا قىلىدۇ.

جىيالى زىيمىنى

مۇندەرىجە :

كىرىش سۆز

(1) تۈركىيە، پاكىستانلاردىكى بەزى ژۇرناللاردا «شەرقىي تۈركىستان ~~[illegible]~~ قۇرۇلتىيى»غا پوزىتسىيە بىلدۈرگەن تەنقىدلەر

(2) تۈركىيەدە نەشر قىلىنغان بەزى ژۇرناللاردىكى «شەرقىي تۈركىستان تارىخى»غا مۇناسىۋەتلىك سەھىپىلەر

(3) تۈركىيە مەتبۇئاتلىرىدا «شەرقىي تۈركىستان تارىخى»نى كۆككە كۆتۈرگەن سەھىپىلەر ۋە قەدىمكى ماتېرىياللار

(4) تۈركىيەنىڭ بىر گېنېرالى «شەرقىي تۈركىستان ۋەخىي»نىڭ مەسئۇلى قىلىنغان

(5) تۈركىيەنىڭ «شەرقىي تۈركىستان ئاۋازى»دىكى مەخپىي تەشكىلات ۋە مەخپىي ئادەم

(6) «قوبۇل قىلىنغان مىللەتلەر ھېسسىيلىكى» پائالىيىتى

(7) ئامېرىكادىكى «شەرقىي تۈركىستان جەمئىيىتى»

(8) «تۈركولوگىيە تەتقىقاتى»غا بىر نەزەر

(9) تۈركىيەدە بىر قىسىم كىشىلەر (مۇستەقىل ھالدا) «پان تۈركىزم» پائالىيىتى ~~[illegible]~~ قىلماقتا.

(10) ~~[illegible]~~ «شەرقىي تۈركىستان ئاۋازى» ژۇرنىلىدىكى يېڭى ئەھۋاللار

(12) يېڭى ئەھۋاللار رەسىمى

(13) مۇھەممەت ئىمىن بۇغرانىڭ «شەرقىي تۈركىستان تارىخى» دېگەن كىتابى قايتىدىن ئوقۇلۇپ ؟ نەشر قىلىنىپ تارقىتىلغان

(15) تۈركىيەدىكى «شەرقىي تۈركىستان ۋەخىي»

---

(14) «قازاق تۈركلىرى فوند جەمئىيىتى» تۈركىيەدە قۇرۇلدى

(15) سوۋېت قازاقىستانىدا «شەرقىي تۈركىستاننى ئازات قىلىش بىرلەشمىسى»نىڭ بەزى دۆلەتلەردىكى تارماق تەشكىلاتلىرى ۋە پائالىيەت دائىرىسى

~~ئامېرىكا ئالىملىرىنىڭ [illegible]~~

16) ئامېرىكا ئەنگلىستانلىقلارنىڭ تارىخى

17) سوۋېت ئالىملىرى خىزمەتلىرى

18) مىللىي بۆلگۈنچىلەر بېيجىڭدىن چارە ئىزدىمەكتە

19) بۆلۈنۈش ئازادە جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشى

20) [illegible] بىر بۆلۈنۈش ئازادە بۆلگۈنچىلەرنىڭ ھەرىكەتلىرى

21) مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ [illegible] بويىچە ئازادە جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشى ____

22) چەتئەلدىكى مەدەنىيەت ... ھازىرغا قەدەر ____

23) ئامېرىكىدىكى ... تۈركىستان تەشكىلاتى

24) ____ نىڭ تەشەببۇس قىلىشى ئەھۋال

25) تۈركىيەدىكى ____

26) مىللىي بۆلگۈنچىلەر ... ئارىسىدا تەشكىللەنگەن ... خىزمەت ... ئاشكارا

27) 3 ئۇيغۇر ... 60 ____

28) ____ نىڭ ... بارلىققا كەلدى

29) ئامېرىكىدىكى "شەرقىي تۈركىستان ئاۋازى" گېزىتى

30) "شەرقىي تۈركىستان ئاۋازى" 7 - سان

31) تۈركىيەدە "شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىللىق مەركىزىي كومىتېتى" قۇرۇلدى

32) ئامېرىكىدىكى "شەرقىي تۈركىستان جەمئىيىتى" نىڭ ... ھەققىدە

33) ئامېرىكىدا تۈركىستان ...

34) ئامېرىكىدا ... 2 ...

35) بىر بۆلۈنۈش مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ ... سوۋېت ...
يازغان ...

36) [illegible]
پاكىستاندىكى "ئالەم خەۋىرى" ژۇرنىلى ... مىللىي سىياسىتى ...
... سىياسىتى ...

37) تۈركىيەدىكى شەرقى تۈركىستان ئاۋازى » دېگەن جورنال ھەققىدە

38) تەرىقۇرۇندىكى يىپەكلىك ئىزلىرى ئېشىقلار [illegible]

39) ______

40) 3 - قەدەمدىكى

41) شەرقى تۈركىستان سەپىرىدىكى ئادەملەر ھېسسىياتلار

42) جۇڭگو سىياسى تۈركىستان

43)

44) جۇڭگودا رەھىمسىزلىك شەنىيەنتەيگە يېزىلغان خەت

45) ئىسلام تارىخى، سەنئىتى، مەدەنىيىتى تەتقىقات مەركىزى

46) "شىنجاڭ" دېگەن ئىسىمنىڭ 100 يىللىقى

47) كوممۇنىزم بولسا ئىرقچىلىقنىڭ موسكۋادىكى تەشكىلاتى

48) ئەنگلىيە ئەلچىسىنىڭ ظالىبەك يازغان تىلكى پارچە خەت

49) "شەرقى تۈركىستان ئانتولوگىيىسى" دېگەن كىتابىدا
يىلى ئاخىرقى بابى ھەققىدە

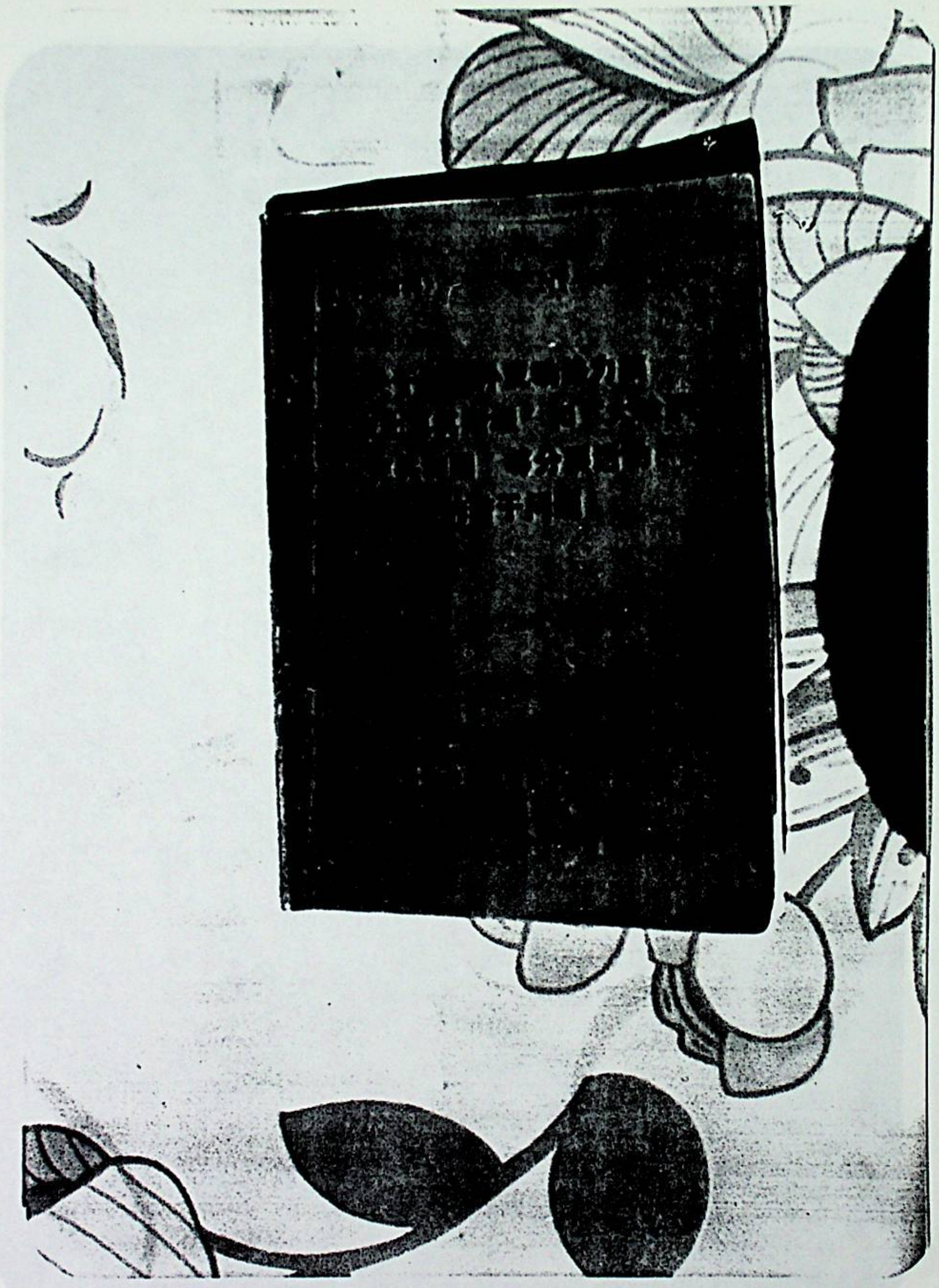

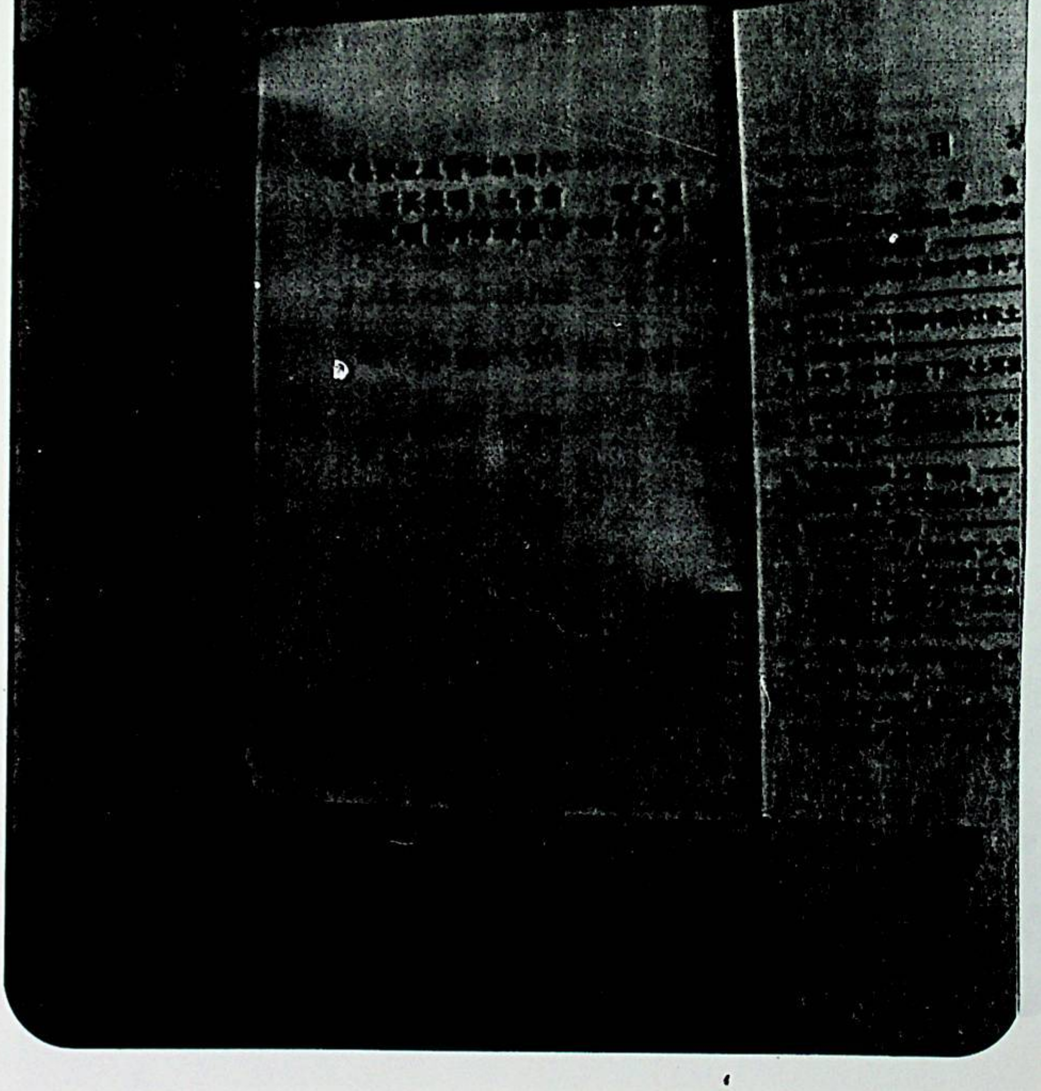

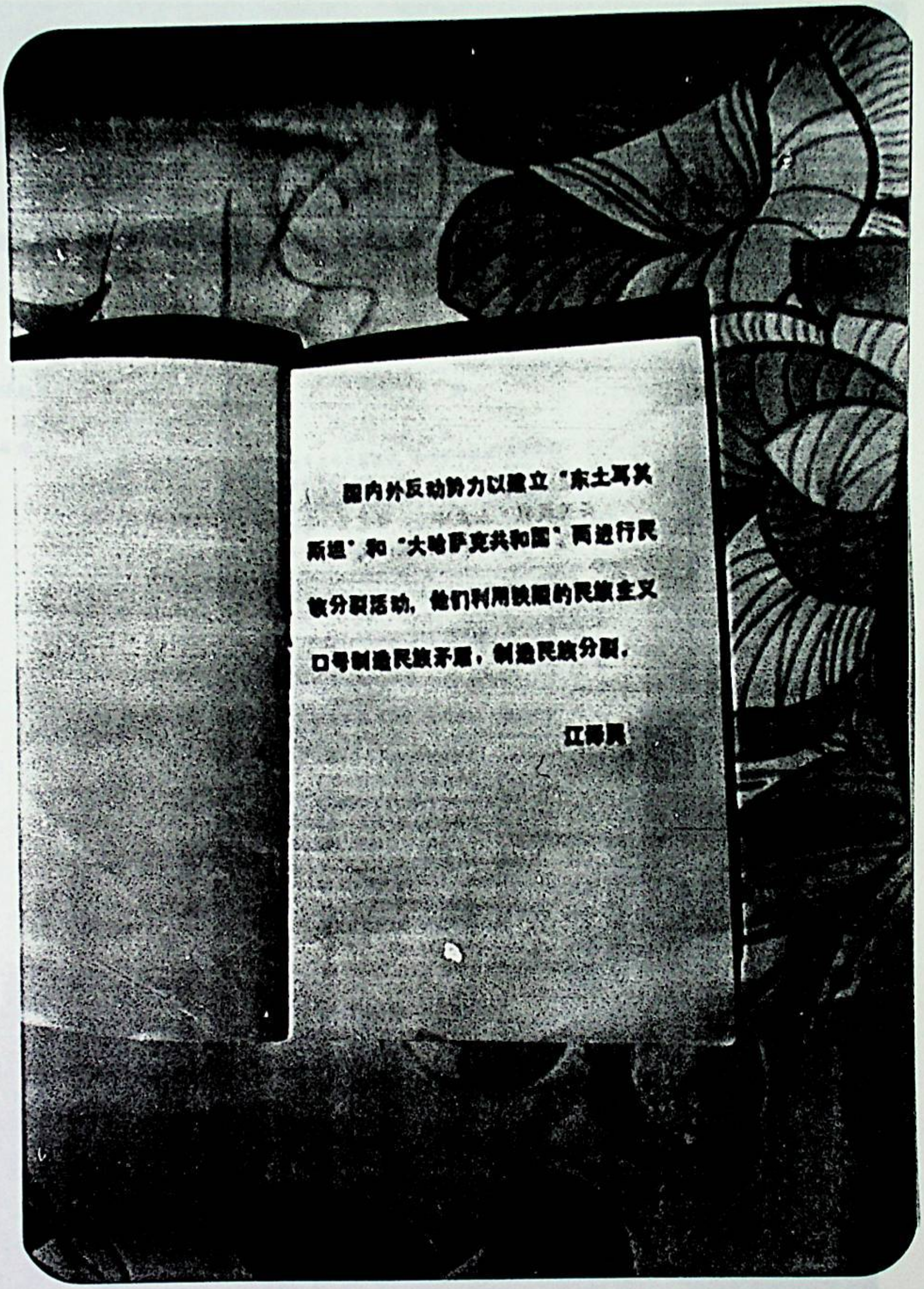
国内外反动势力以建立"东土耳其
斯坦"和"大哈萨克共和国"而进行民
族分裂活动，他们利用狭隘的民族主义
口号制造民族矛盾，制造民族分裂。
江泽民

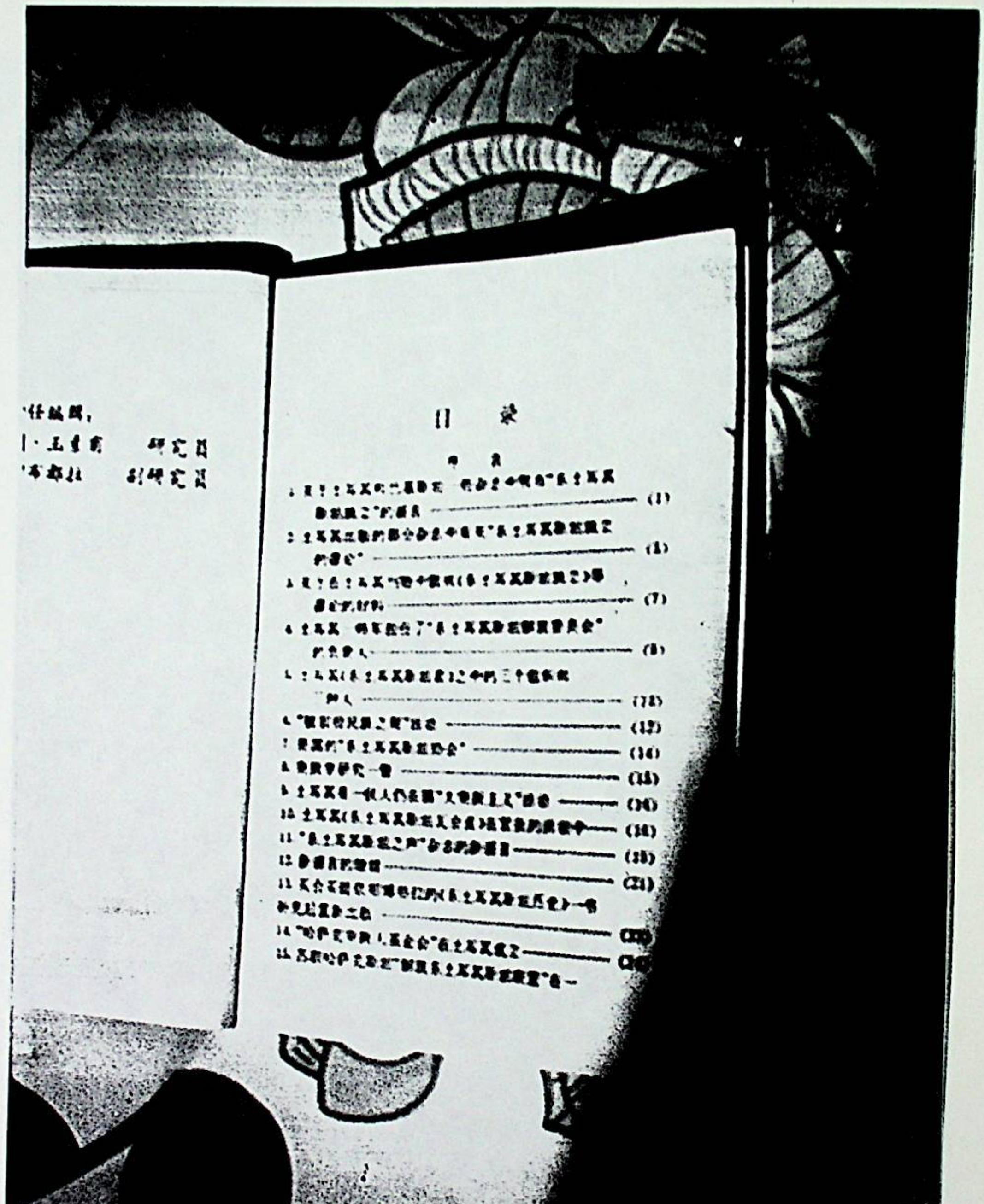

目 录

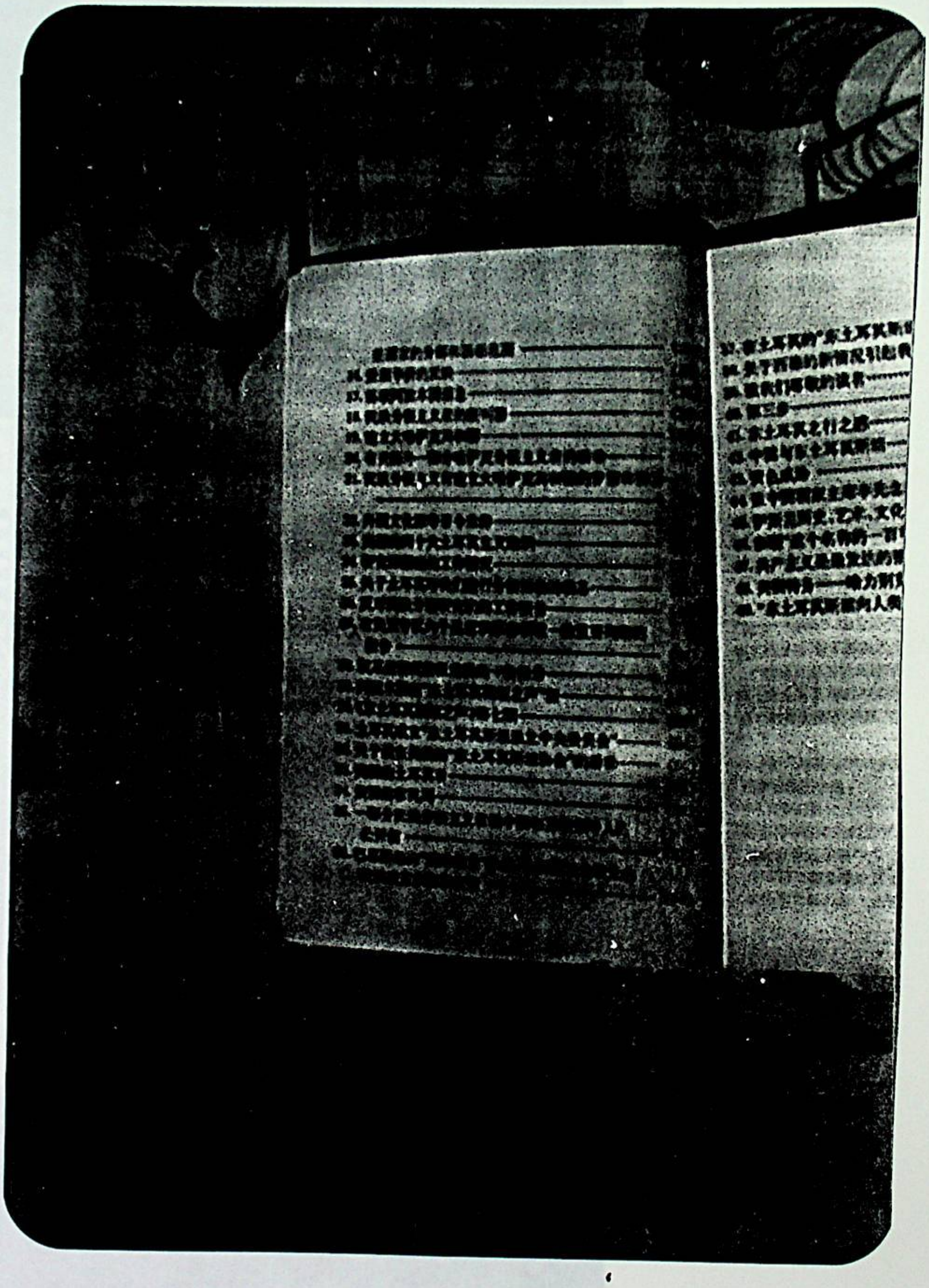

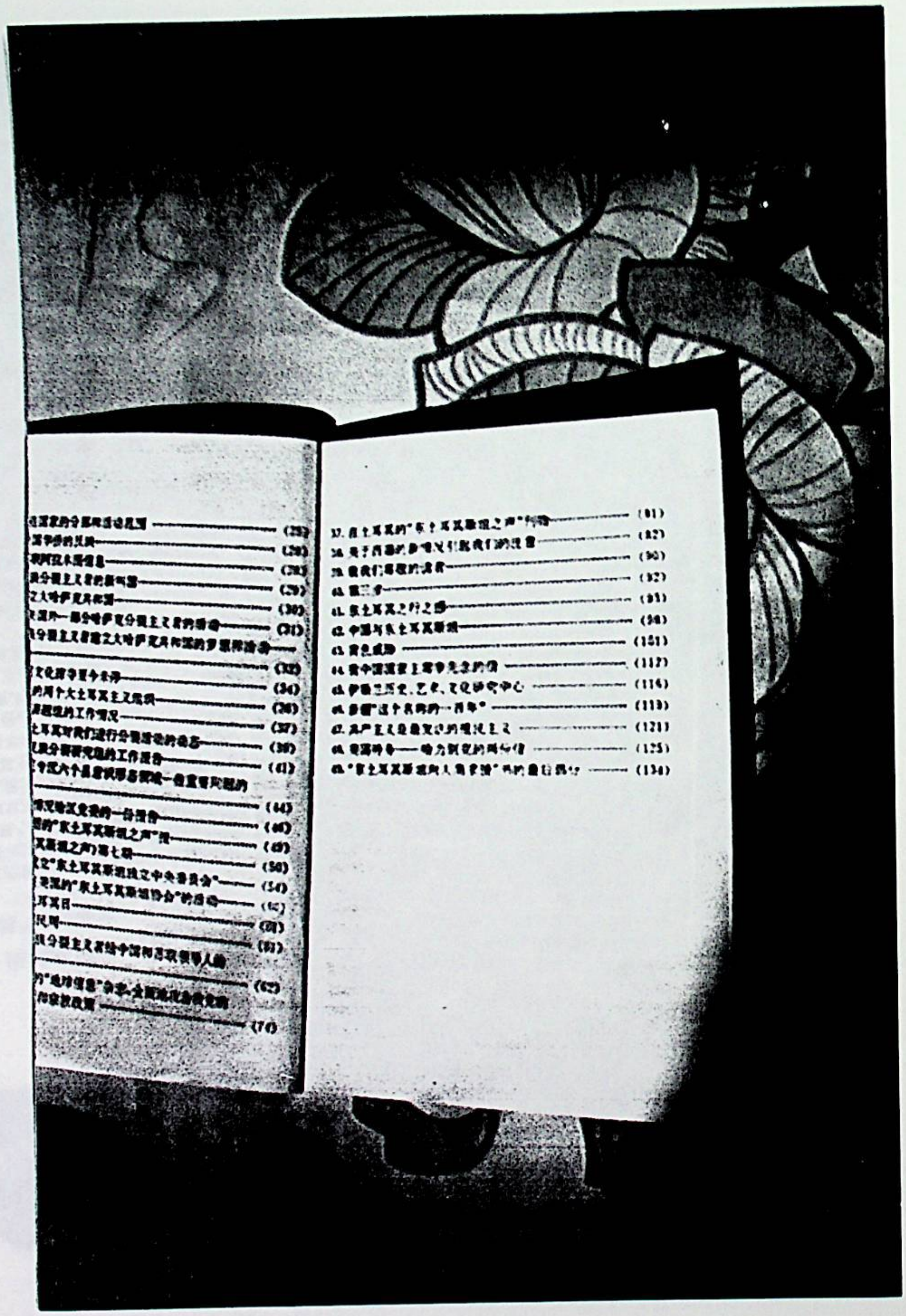

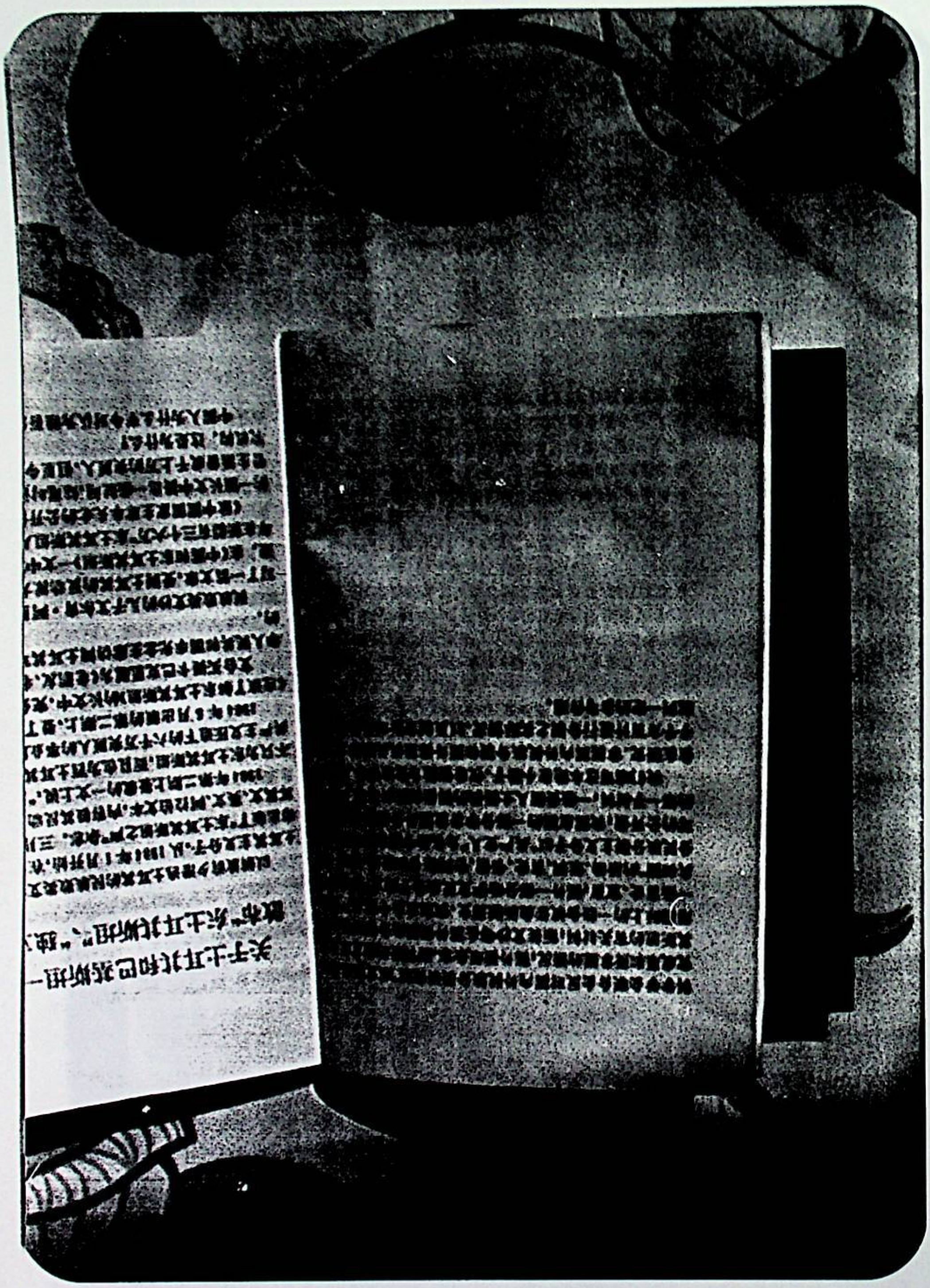

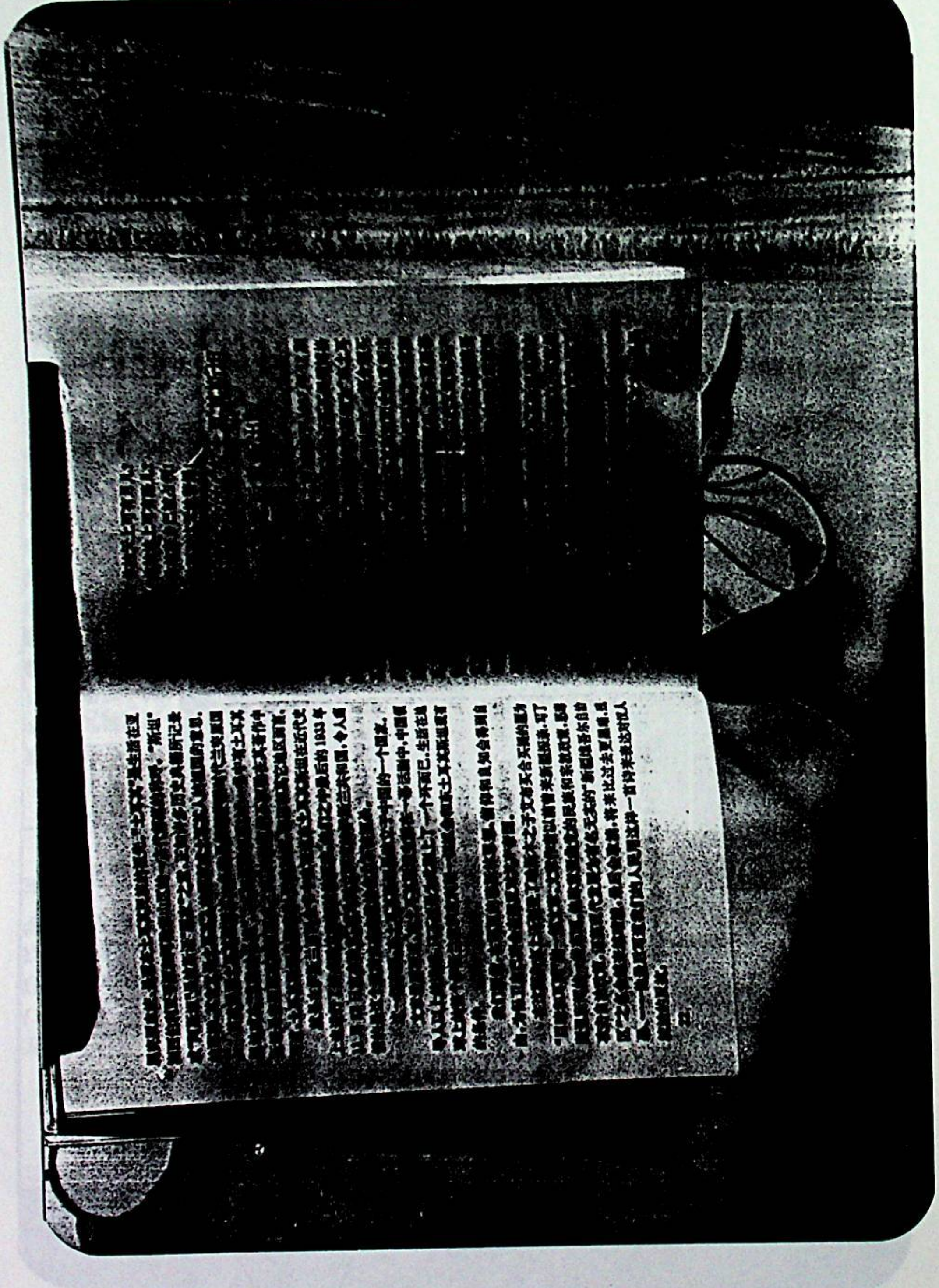

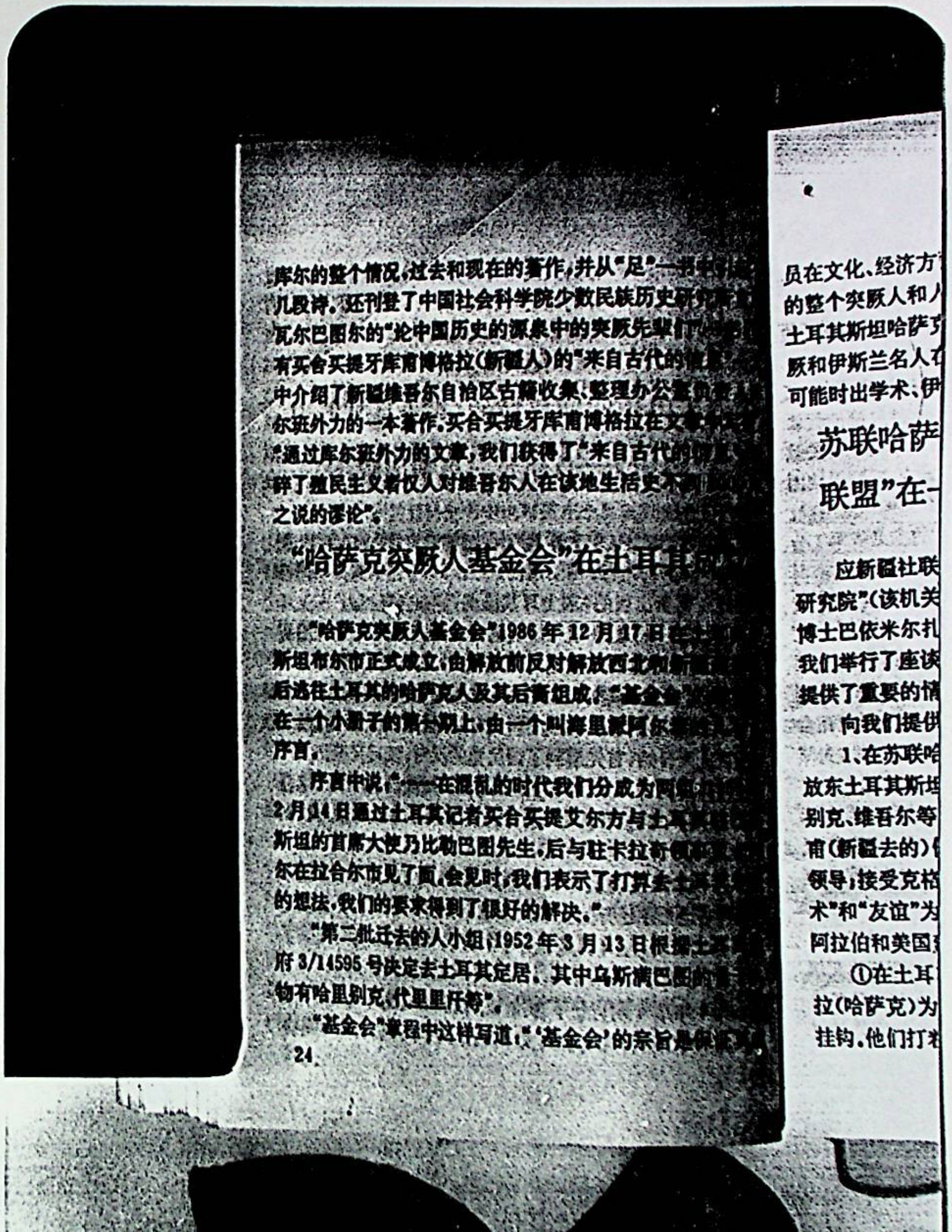

库尔的整个情况，过去和现在的著作，并从"足"一
几段诗。还刊登了中国社会科学院少数民族历史研
瓦尔巴图尔的"论中国历史的源泉中的突厥先辈们"
有买合买提牙库甫博格拉(新疆人)的"来自古代的
中介绍了新疆维吾尔自治区古籍收集、整理办公室
尔班外力的一本著作。买合买提牙库甫博格拉在文
"通过库尔班外力的文章，我们获得了"来自古代的
碎了殖民主义者仅人对维吾尔人在该地生活史不
之说的谬论"。

"哈萨克突厥人基金会"在土耳其

"哈萨克突厥人基金会"1986年12月17日
斯坦布尔市正式成立，由解放前反对解放西北和新
后逃往土耳其的哈萨克人及其后裔组成。"基金会"
在一个小册子的第一页上，由一个叫海里派阿尔
序言。

序言中说："一一在混乱的时代我们分成为两
2月14日通过土耳其记者买合买提艾尔方与土
斯坦的首席大使乃比勒巴图先生，后与驻卡拉奇
尔在拉合尔市见了面，会见时，我们表示了打算去土
的想法，我们的要求得到了很好的解决。"

"第二批迁去的人小组，1952年3月13日根据土
府3/14595号决定去土耳其定居。其中乌斯满巴图的
物有哈里别克、代里里汗等"。

"基金会"章程中这样写道："'基金会'的宗旨是保

员在文化、经济方
的整个突厥人和
土耳其斯坦哈萨克
厥和伊斯兰名人在
可能时出学术、伊

苏联哈萨
联盟"在一

应新疆社联
研究院"(该机关
博士巴依米尔扎
我们举行了座谈
提供了重要的情
向我们提供
1、在苏联哈
放东土耳其斯坦
别克、维吾尔等
甫(新疆去的)
领导，接受克格
术"和"友谊"为
阿拉伯和美国
①在土耳
拉(哈萨克)为
挂钩，他们打

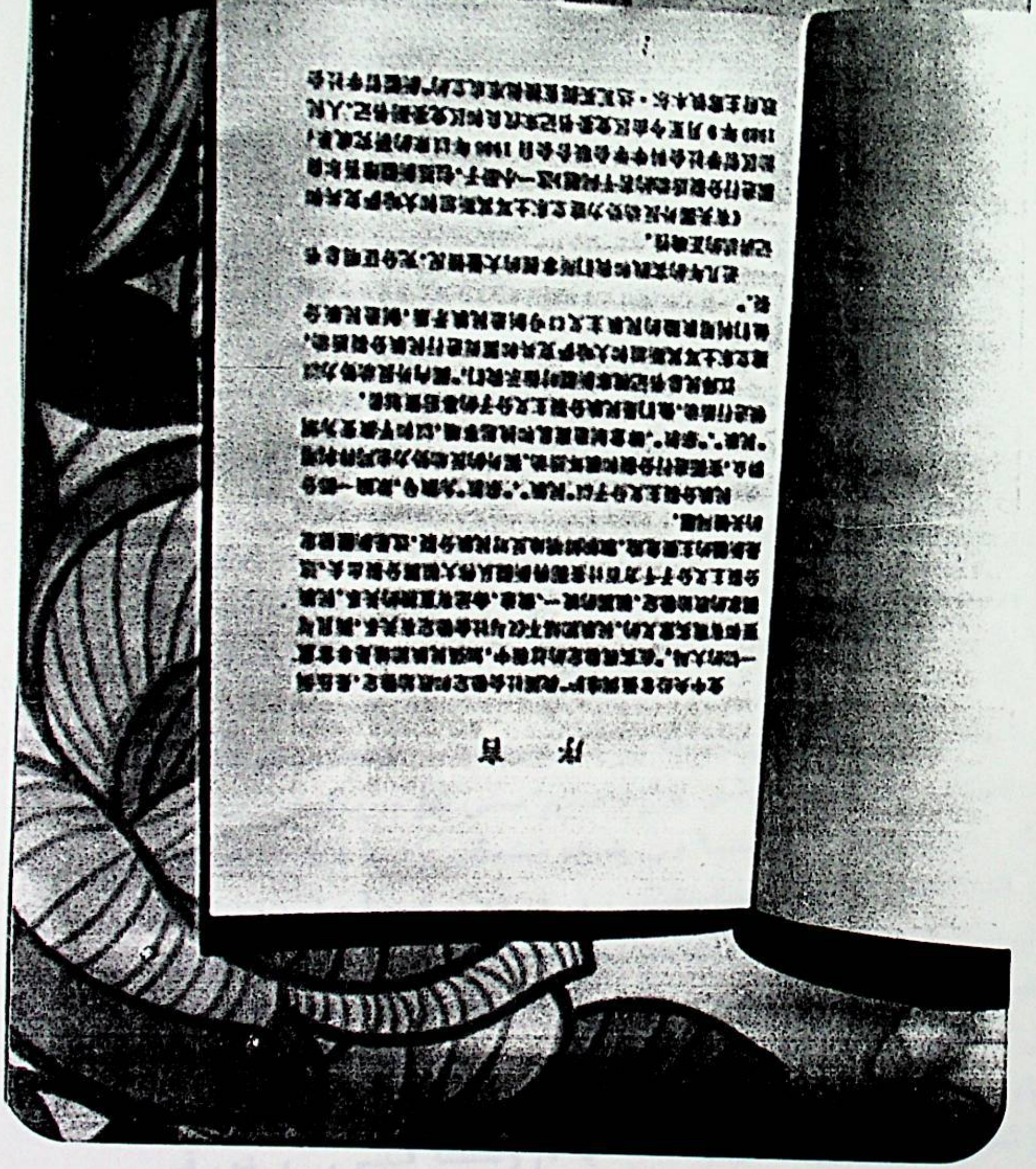

ALLIED COMMITTEE
OF THE PEOPLES OF
EASTERN TURKESTAN, TIBET AND INNER MONGOLIA

مىيونخېن خىتابنامىسى

(1993 - يىل 11 - ئاينىڭ 20 - ۋە 21 - كۈنلىرى گېرمانىيىنىڭ
ميۇنخېن شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن شەرقى تۈركىستان - تىبەت -
ئىچكى موڭغولىيە خەلقلىرى بىرلەشمە كومىتېتى يىغىنى خىتابنامىسى)

شەرقى تۈركىستان - تىبەت - ئىچكى موڭغولىيە خەلقلىرىنىڭ
بىرلەشمە كومىتېتى، بىز خەلقلەرنىڭ مىللىي ئازادلىق كۈرىشىنىڭ
داۋامى. بىز تەشكىلات، بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ نىزام -
نامىسى، كىشىلىك ھوقۇق ۋە مىللەتلەرنىڭ ئۆز تەق -
دىرىنى ئۆزى بەلگىلەش پرىنسىپلىرىغا ۋە بۇ ھەقتىكى بارلىق
خەلقئارالىق ھۆججەتلەرگە ھەمدە دېموكراتىيىگە ھۆرمەت قىلىدۇ.

بىرلەشمە كومىتېت، شەرقى تۈركىستان - تىبەت - ئىچكى موڭغولىيە
خەلقلىرى ئارىسىدىكى تارىخى ۋە مەدەنىي مۇناسىۋەتلەرنىڭ داۋا -
ملىشىۋاتقانلىقىنى، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ئاستىدا بىرلىكتە تارتقان
زۇلۇم ۋە ئىسكەنجە نەتىجىسىدە، بىز خەلقلەر ئارىسىدا كۈچلۈك بىر
ئىتتىپاقلىقنىڭ شەكىللىنىۋاتقانلىقىنى ۋە بىز خەلقلەرنىڭ ئازادلىق ۋە
ھۆرلۈككە بولغان ئورتاق ئارزۇسىنىڭ كۈچىيىۋاتقانلىقىنى جاكارلايدۇ!

شەرقى تۈركىستان - تىبەت - ئىچكى موڭغولىيە خەلقلىرى بۇ
مۇقەددەس ئارزۇ - ئارمانلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن تارىخى
پۇرسەتلەردىن پايدىلىنىشنىڭ زۆرۈرلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، بىرلىك
ئىتتىپاقلىق روھى بىلەن ھەرىكەت ئېلىپ بېرىپ، مەملىكەت ئىچى ۋە
سىرتىدا ئېلىپ بېرىۋاتقان كۈرەشلىرىنى كۈچەيتىدىغانلىقىنى
بىلدۈرىدۇ.

بىرلەشمە كومىتېت، شەرقى تۈركىستان - تىبەت - ئىچكى موڭغولىيە
خەلقلىرىنىڭ مىللىي دۆلەت قۇرۇش كۈرەشلىرىنى كۈچەيتىش بىلەن
بىرگە، ئۆز ئارا سىياسىي، ئىقتىسادىي جەھەتتىكى ۋە باشقا شەكىللەردىكى
ھەمكارلىق ئورگىنىنى قۇرۇپ چىقىشنى زۆرۈر دەپ ھېسابلايدۇ. بۇ خىل
ھەمكارلىق، بىراق كەلگۈسىدە ئېلىپ ئېيتقاندا، بىزلەرنىڭ
ئىنچلىقى، مۇقىملىقى ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى ئىلگىرى
سۈرىدۇ. بۇ خىل شەكىلدىكى ھەمكارلىقنى كۈچەيتىش ۋە جانلاندۇرۇش
ئۈچۈن، ھەر خىل بىر ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

بىرلەشمە كومىتېت، لوپنۇردىكى ئاتوم يادرو سىناقلىرى، شەرقى
تۈركىستان، تىبەت، ئىچكى موڭغولىيە تۇپراقلىرىغا كۆمۈلۈۋاتقان
يادرو قالدۇقلىرى، تەبىئىي بايلىقلارنىڭ تالان - تاراج قىلىنىشى
تۈپەيلىدىن كۈندىن - كۈنگە ئېشىۋاتقان مۇھىت تەھدىتىدىن قاتتىق
ئەندىشە قىلىدىغانلىقىنى ئالاھىدە تەكىتلەيدۇ، شۇنداقلا، خىتاي
ھۆكۈمىتىنىڭ بۇ پائالىيەتلىرى يالغۇز بىز بىرلەشمە كومىتېتقا ئەزا
مىللەتلەرگىلا ئەمەس، بەلكى، باشقا دۆلەت ۋە مىللەتلەرگە، جۈملىدىن

ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرى، پاكىستان، ئافغانىستان ۋە ھىندىستان يېرىم ئارىلىغىچە تەھدىت دەپ ھېسابلايدۇ.

خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ نوپۇس يۆتكەش ۋە تۇغۇت چەكلەش ئارقىلىق يۈرگۈزىۋاتقان ئاسسىمىلاتسىيە سىياسىتى، شەرقى تۈركىستان، تىبەت، ئىچكى موڭغۇلىيە خەلقلىرىنى ئۆز ۋەتەنلىرىدە ئازسانلىق مىللەتلەر ھالىغا چۈشۈرۈپ قويماقتا. شەرقى تۈركىستان، تىبەت، ئىچكى موڭغۇلىيە خەلقلىرى، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ بۇ سىياسەتلىرىنى، بىز ئۈچ تەرەپ خەلقلىرىنى تۈپ يىلتىزىدىن يوق قىلىش سىياسىتى دەپ قارايدۇ!

شەرقى تۈركىستان، تىبەت، ئىچكى موڭغۇلىيە خەلقلىرىنىڭ كۈرىشى، مىللىي ئازادلىق ۋە دېموكراتىيىنى قولغا كەلتۈرۈش كۈرىشى بولۇپ، خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ بۇ مىللىي ئازادلىق ھەرىكەتلىرىمىزنىڭ ئېتىبارىنى خەلقئارادا تەسىرىنى يوق قىلىش ئۈچۈن ئۆز تەشۋىقاتلىرىدا ئىلگىرى سۈرگەندەك، كونا ھاكىمىيەت تۈزۈملىرىنى قايتىدىن بەرپا قىلىش ۋە پادىشالىق، شۇنداقلا فوندامېنتالىست ھاكىمىيەت قۇرۇشنى قەتئىي مەقسەت قىلمايدىغانلىقىنى بايان قىلىدۇ!

بىرلەشمە كومىتېت، دۇنيا جامائەتچىلىكىنى شەرقى تۈركىستان، تىبەت، ئىچكى موڭغۇلىيە خەلقلىرىنىڭ تىنچلىق يولى بىلەن ئېلىپ بېرىۋاتقان مىللىي مۇستەقىللىق ۋە دېموكراتىيە ئۈچۈن قىلغان ھەققانىي كۈرىشىنى ھىمايە قىلىشقا ۋە قوللاشقا دەۋەت قىلىدۇ، شۇنداقلا، خىتاي دېموكراتلىرىنى كەلگۈسىدە، دوستلۇق ۋە ھەمكارلىشىشنىڭ ئاساسىنى قۇرۇش ئۈچۈن، شەرقى تۈركىستان، تىبەت، ئىچكى موڭغۇلىيە خەلقلىرىنىڭ ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش ۋە مىللىي مۇستەقىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈش ھوقۇقىنى ئېتىراپ قىلىپ، بۇ خەلقلەرنىڭ كۈرىشىنى قوللاپ - قۇۋۋەتلەشكە چاقىرىدۇ!

« شەرقى تۈركىستان - تىبەت - ئىچكى موڭغۇلىيە خەلقلىرى

بىرلەشمە كومىتېتى »

1993 - يىلى 11 - ئاينىڭ 21 - كۈنى

مىيونخېن

جۇڭگو شىنجاڭنىڭ ئاقسۇ ۋىلايىتى
ئونجى نۆۋەتلىك كۆسەن مەدەنىيەت ـ سەنئەت بايرىمى ئۆتكۈزىدۇ

جۇڭگو شىنجاڭ ئاقسۇ ۋىلايەتلىك كۆسەن
مەدەنىيەت ـ سەنئەت بايرىمى تەشكىللىي كومىتېتى

بسم الله الرحمن الرحيم

ايها الحجاج والاصدقاء والضيوف !أيها السادة والسيدات !

نتشرف باحاطتكم علما بأن منطقة آكسو في شينجيانغ الصينية التي كانت منشأ لحضارة كوسان المعروفة في الداني والقاصي قد قررت افتتاح مهرجان كوسان الثقافي والفني في مدينة آكسو بتاريخ ٢٠ أغسطس سنة ١٩٩٣ ، وان أبناء آكسو من مختلف القوميات ليرحبون بحضور الضيوف الصينيين والاجانب بما لديهم من تشريفات قومية حافلة وبرامج فنية زاهية الالوان ومتميزة بسمات الاقليات القومية القوية وحضارة كوسان .

لا يخفى على احد ان طريق الحرير المعروف في العالم كان طريقا للتبادلات الودية بين الشعب الصيني والشعوب العالمية كما كان طريقا له تأثيرات في تطور اقتصاد العالم وازدهاره . أما آكسو فقد كانت بلدة هامة على طريق الحرير القديم ، وموقعا لآثار دويلات تشيوتسي وقومو ونسو التي تعتبر جزءا من الـ ٣٦ دويلة بائدة في المنطقة الغربية (يشار بها الى شينجيانغ اليوم وما وراءها) . وليس فقط ان طريق الحرير اوجد جسرا لربط مناطق الصين الداخلية مع آسيا الوسطى والغربية ، وأدى الى تطوير العلاقات التجارية بين الطرفين بل ترك أثره في التبادلات الثقافية بين الصين وسائر البلدان . زد على ذلك ان سلسلة من الممرات الجبلية والقلاع ومعابد الكهوف الصخرية والرسومات الحائطية ومحطات البريد والقبور وابراج الانذار على جوانب طريق الحرير ما زالت تتألق بأشعتها الوهاجة شأنها شأن عذوق من اللآلئ تماما . وحيث ان منطقة آكسو خير بقعة لاقتفاء آثار طريق الحرير وحضارة كوسان. وتذوق روعة حضارة كوسان الباهرة ومعرفة العادات القومية الاستثنائية ومشاهدة مناظر صحراء تاكلامكان الساحرة ومناظر جبال تيانشان الجميلة فقد اصبحت منطقة سياحية رئيسية في شينجيانغ .

تمتد منطقة آكسو في اوسط جنوب منطقة شينجيانغ الويغورية الذاتية الحكم ،وجنوب جبال تيانشان و شمال حوض تاريم . وتغطي مساحة قدرها ١٣٢ الف كيلومتر مربع، وتنقسم الى ٨ محافظات و مدينة واحدة و يبلغ عدد سكانها ١ر٧ مليون نسمة وهم ينتمون الى ٣٦ قومية علما بأن قومية الويغور هي اكبر هذه القوميات من حيث عدد أبنائها . أما مدينة آكسو فهي مركز منطقة آكسو السياسي والاقتصادي والثقافي وهمزة الوصل في جنوب شينجيانغ.

حيث ان منطقة آكسو غنية بالموارد الطبيعية و الآثار التاريخية فانها منطقة يرجى منها مستقبل باهر لا مثيل له أبدا في تطورها الشامل اجتماعيا واقتصاديا على حد سواء. وقد توفرت لها القدرة على انتاج الحبوب والقطن والزيت والفواكه والمنتجات الرعوية على نطاق واسع نسبيا . وتستفيد آكسو من الموارد المحلية اولا وقبل كل شيء في انتاجها الصناعي بحيث تكوّن لها نظام الصناعات التي تشتمل على الفحم الحجري والطاقة الكهربائية والاسمنت والبترول والكيماويات والغزل والنسيج والاطعمة الغذائية والدباغة والحرف الصناعية القومية، بصورة أولية .

— لآكسو طاقة كامنة في تطوير الزراعة على نطاق واسع . ونظرا لأن جوها قاري دافئ ،وان فترتها الخالية من الصقيع طويلة الى جانب خصبة تربتها وكثرة مياهها و وفرة مروجها فانها صالحة لنمو كل انواع النباتات الزراعية هذا وقد جرت العادة على تسميتها "واحة جنوب نهر اليانغتسي على حدود الصين" . ومن بين المزروعات والفواكه المحلية القمح والذرة والرز و الرز العطري والقطن والسمسم والفول والشمندر والجوز والعنب والمشمش والتفاح والكمثرى والخوخ و التمر وحشيشة الدينار واليانسون والشمام .. الخ . مع العلم بأن عدة اصناف مما ذكر آنفا كانت تعد من الاتاوات . أما الآن فقد ادرج الرز العطري في قائمة اسماء الاطعمة الغذائية الخضراء، وفاز التفاح والكمثرى بالجائزة الذهبية من قبل وزارة الزراعة والرعي والصيد في الصين . وصار لجوز "لورن" الممنح محليا شهرة داخل الصين وخارجها . وبالاضافة الى ذلك عرفت هذه المنطقة بانتاج القطن الطويل الالياف وفرو الخروف الاسود الذي تستأثر به كوتشه

دون سواها . فهناك اغنية شعبية جاء فيها : " طوروبان موطن العنب .. هامي موطن البطيخ بينما كوتشه هي موطن الخروف ."

— ولآكسو موارد معدنية غنية . ومن بين المعادن الكثيرة الاحتياطيات هناك : الفحم والملح الصخري والحجر الكلسي والجص والفوسفور والحديد المنغنيزي والرخام والميكا والنحاس والالمنيوم والفاناديوم واليورانيوم والفضة .. الخ .

— امهات حقول نفط تاريم مثل حقول نفط لونان وينغمايلي ودونغخه تانغ وسانغتام .. تتمركز في آكسو دون استثناء .

— منطقة آكسو هي عقدة المواصلات في جنوب شينجيانغ . فما يخترق هذه المنطقة كلها هو الطريق العام رقم ٣١٤ ، وما يخترق جبال تيانشان هو طريق دوكو علما بأن الطرقات التي شقتها المحافظات والاقضية قد تم سفلتتها تماما . وقد ظهرت في آكسو شبكة مواصلات تمتد فيها طرقات الدولة وطرقات المنطقة ذات الحكم الذاتي وطرقات المحافظات وطرقات الاقضية بصورة متشابكة طولا وعرضا .. والى جانب ذلك صار هناك رحلات جوية منتظمة بين آكسو وكوتشه من جهة وبين اورومتشي وخوتان من جهة أخرى . أما الاتصالات البريدية والبرقية في آكسو فتمتد الى كل أجزاء الصين والعالم .

— تتوفر لآكسو الظروف الصالحة لتطوير التجارة الموجهة الى الخارج . ولمحافظتي ونشو ووشي التابعتين لمنطقة آكسو حدود مشتركة مع جمهورية قازاقستان وجمهورية قرجيزستان . زد على ذلك ان ممر بيديلي الجبلي في محافظة ووشي كان قد اصبح ميناء تجاريا في التاريخ . وهناك طريق مؤدي الى جمهورية قرجيزستان . أما الآن فقد أعيد فتح الممر الجبلي المذكور أعلاه على الخارج بصفته ميناء تجاريا وذلك لتطوير التجارة المحلية والتجارة الحدودية . ونتيجة لذلك اصبحت منطقة آكسو منطقة مفتوحة على الخارج على حدود الصين . وجدير بالذكر ان ولايلا كزيليسو الذاتية الحكم ومنطقة كاشغر المجاورتين لمنطقة آكسو تتمتعان بموان مفتوحة على باكستان وقرجيزيا وغيرهما . وجملة القول ان كل هذه الابواب المفتوحة للغرب سوف تتيح لآكسو فرصة سانحة لتطوير علاقات الاقتصاد

والتجارة بينها وبين آسيا الوسطى والغربية .

ان الهدف من اقامة مهرجان كوسان الثقافي والفني في آكسو هو روح التنمية لطريق الحرير باتخاذ " تعميم الحضارة القومية ومصادقة المزيد من الناس وتنمية التبادلات وانعاش طريق الحرير" موضوعا محوريا لتقوية الاتصالات بين الشرق والغرب ، وباعتبار " انعاش الاقتصاد القومي وزيادة الثقافة القومية ازدهارا وتقوية التضامن القومي وتنمية التبادلات الدولية "مقصدا لنفس الغرض. ان هذا المهرجان مهرجان ضخم ممتلئ برائحة البطيخ والفواكه الذكية ومميز بالرقص والغناء الجميل وهو نافذة على الملامح الجديدة لمملكة تشيوتسي و مجال واسع يلتقي فيه رجال الاعمال والتجارة من مختلف الدول لتطوير التعاون الاقتصادي والتقني سوية .

ومن المقرر ان تقام ، خلال المهرجان ، انواع شتى من النشاطات الثقافية والفنية مثل رقصات كوسان و اجتماع" نوروز" والتجول في " بازار " و حفلات " المشرف وسباق الخيول واختطاف الخروف من الارض على أيدي الفرسان الراكضين والبرامج الرياضية التقليدية للاقليات القومية والنشاطات السياحية المتنوعة المميزة بسمات المناطق الحدودية . وقد قررت آكسو دعوة مشاهير الفنانين داخل شينجيانغ وخارجها الى المهرجان لتقديم برامجهم الى جانب تكليفها فرقتي العمل الثقافي ذواتي الشهرة المحلية والعالمية في آكسو وكوتشه بمهمة تقديم البرامج الرائعة للمهرجان . وسوف تستفيد آكسو من هذا المهرجان في اقامة الندوات الاقتصادية والتجارية من مختلف الاشكال .

اننا نحن أبناء آكسو من مختلف القوميات سوف نرحب ، بحماسة ما بعدها حماسة ، بمجيئكم الى بلدنا أيها الحجاج والاصدقاء والضيوف .. أيها السادة والسيدات ! تفضلوا بالمجيء الى آكسو بشينجيانغ الصينية المفتوحة ابوابها لكم ونحن في انتظار قدومكم !

مع جزيل الشكر .

مايو ١٩٩٣

ھاجىلار، دوستلار، مېھمانلار، ئەپەندىلەر، خانىملار:

دۇنياغا مەشھۇر كۆسەن مەدەنىيىتىنىڭ تارقالغان جايى — جۇڭگو شىنجاڭنىڭ ئاقسۇ ۋىلايىتى 1993-يىلى 8-ئاينىڭ 20-كۈنى ئاقسۇ شەھىرىدە تۇنجى نۆۋەتلىك كۆسەن مەدەنىيەت-سەنئەت بايرىمى ئۆتكۈزىدۇ. شۇ ۋاقىتتا ئاقسۇدىكى ھەر مىللەت خەلقى قىزغىن، داغدۇغىلىق مىللىي قائىدە-يوسۇنلىرى، باي، مەزمۇنلۇق قەدىمكى كۆسەن مەدەنىيەت-سەنئىتى ۋە ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىنىڭ قويۇق مىللىي تۈسكە ئىگە مەدەنىيەت-سەنئىتى ئارقىلىق، مەملىكەت ئىچى-سىرتىدىكى دوستلارنىڭ قەدەم تەشرىپ قىلىشىنى قارشى ئالىدۇ.

دۇنياغا مەشھۇر يىپەك يولى — جۇڭگو خەلقى بىلەن چەت ئەل خەلقىنىڭ دوستانە ئالاقىلىشىش يولى، شۇنداقلا تەرەققىي قىلىش، گۈللىنىش يولى. ئاقسۇ قەدىمكى يىپەك يولىدىكى مۇھىم بازار. غەربىي دىيار 36 بەگلىكىدىكى «كۆسەن»، «قۇم»، «ئۇنسۇ» بەگلىكى خارابىسىنىڭ ئورنى ئاقسۇ ۋىلايىتىدە. يىپەك يولى جۇڭگونىڭ ئىچكىرىسىدىكى جايلار بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيا، غەربىي ئاسىيا قاتارلىق جايلارنىڭ ئالاقىسىنى تۇتاشتۇرۇپ، سودا ئالاقىسىنى كۆپەيتىپلا قالماستىن، بەلكى جۇڭگو بىلەن چەت ئەللەرنىڭ مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشىنى ئىلگىرى سۈرگەن. قەدىمكى يىپەك يولىدىكى ئۆزئارا تۇتىشىپ كەتكەن مۇھىم ئېغىزلار، قەلئەلەر، تاش غار ئىبادەتخانىلىرى، تام رەسىملىرى، ئۆتەڭلەر، قەبرىستانلىقلار، تۇرالار چاقناپ تۇرغان مەرۋايىتتەك ئۆزگىچە نۇر چېچىپ تۇرىدۇ. قەدىمكى يىپەك يولىدىكى پارلاق كۆسەن مەدەنىيىتى، ئۆزگىچە مىللىي ئۆرپ-ئادەتلەر، سىرلىق تەكلىماكان چۆل قۇملۇقى ۋە تەڭرى تاغلىرىنىڭ ئاجايىپ مەنزىرىلىرى ئاقسۇنى شىنجاڭدىكى ئاساسلىق ساياھەت رايونلىرىغا ئايلاندۇردى.

ئاقسۇ ۋىلايىتى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا، تەڭرى تاغلىرىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىگە، تارىم ئويمانلىقىنىڭ شىمالىي گىرۋەكىگە جايلاشقان. ئومۇمىي كۆلىمى 132 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر. ۋىلايەتتە سەككىز ناھىيە، بىر شەھەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسى 1 مىليون 730 مىڭ، جەمئىي 36 مىللەتتىن تەركىب تاپقان، ئۇيغۇرلارنى ئاساس قىلغان، كۆپ مىللەت توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايون. ئاقسۇ شەھىرى ۋىلايەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى مۇھىم قاتناش تۈگۈنى.

ئاقسۇ ۋىلايىتىدىكى مول تەبىئىي بايلىقلار ۋە ئېتنوگرافىك تارىخىي يادىكارلىقلار ئىجتىمائىي ئىگىلىكنى ئومۇميۈزلۈك تەرەققىي قىلدۇرۇشقا چەكسىز، كەڭ ئىستىقبال يارىتىپ بەردى. نۆۋەتتە كۆلىمى بىر قەدەر زور بولغان ئاشلىق، پاختا، ياغلىق دان، مېۋە-چېۋە،

چارۋىچىلىق قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تاۋار ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندى. سانائەت ئىشلەپچىقىرىشىدا ئۆز جايىمىزنىڭ بايلىقىدىن پايدىلىنىشنى باشلامچى قىلغان كۆمۈر، توك كۈچى، سېمونت، نېفىت، خىمىيە سانائىتى، يېنىك سانائەت، توقۇمىچىلىق سانائىتى، يېمەكلىك، خۇرۇمچىلىق، مىللىي قول ھۈنەرۋەنچىلىك قاتارلىق سانائەت سىستېمىسى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندى.

ئاقسۇ — دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى زور كۆلەمدە راۋاجلاندۇرۇش يوشۇرۇن كۈچىگە ئىگە. ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ كېلىماتى يىللىق چوڭ قۇرغاق ھاۋا كېلىماتىدا تەۋە بولۇپ، قىروسىز مەزگىلى ئۇزۇن، سۇ، يەر بايلىقى جەھەتتىكى يوشۇرۇن كۈچى زور، يايلاقلىرى مول ۋە گۈزەل، تۈرلۈك دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ ئۆسۈشىگە باپ كېلىدۇ. قەدىمدىن تارتىپ جەنۇبتىكى باياشات ماكان، دېگەن نامى بار. دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ ئاساسلىق مەھسۇلاتلىرىدىن بۇغداي، كۆممىقوناق، گۈرۈچ، مىزىلىك گۈرۈچ، كېۋەز، زىغىر، دادۇر، قىزىلچا، ياڭاق، ئۈزۈم، ئاق كىشمىش ئۆرۈك، ئالما، سۇلۇق نەشپۈت، شاپتۇل، چوڭ چىلان، قولماق گۈلى، زىرە، قوغۇن قاتارلىقلار بار. بۇلارنىڭ ئىچىدە بۇرۇن خان ئوردىسىغا سوۋغا قىلىنىدىغان، ھازىر بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ يېشىل يېمەكلىككە ئايلانغان مىزىلىك گۈرۈچ، دېھقانچىلىق، بېلىقچىلىق، چارۋىچىلىق مىنىستىرلىكىنىڭ ئالتۇن مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن ئالتۇنتاج ناملىق ئالما ۋە چۇرۇك نەشپۈت، مەملىكەت ئىچى - سىرتىدا نامى بار كەم ئۇچرايدىغان خەسە ياڭاق، مەملىكەت بويىچە نۇقتىلىق مەھسۇلات رايونى بولغان ئۇزۇن تالالىق پاختا، ئاندىن باشقا خۇددى قوشاقلاردا «تۇرپاننىڭ ئۈزۈمى تاتلىق، قۇمۇلنىڭ قوغۇنى، ئەجەپمۇ چىرايلىقتۇر كۇچانىڭ قىزلىرى» دەپ تەسۋىرلەنگەنگە ئوخشاش، قارا مەرۋايىتتەك نەپىس كۇچا ئەلتىرىسىمۇ بار.

ئاقسۇ—مول كان بايلىقلىرىغا ئىگە. زاپىسى بىر قەدەر مول بولغان كان بايلىقلىرىدىن كۆمۈر، تاشتۇزى، ھاك تاش، سىگىرتاش، فوسفور، مانگانلىق تۆمۈر، مەرمەر تاش، سېرىق سىلىيودا، مىس، ئالىيۇمىن، ۋانادىي، ئۇران، كۈمۈش قاتارلىقلار بار.

ئاقسۇ—تارىم نېفىتلىكىنى ئېچىشنىڭ ئاساسلىق جەڭ مەيدانى، نېفىت زاپىسى كۆپ. داڭلىق جەنۇبىي بۈگۈر، يېڭىمەھەللە، دۆڭقوتان، سانتام نېفىتلىكىنىڭ ھەممىسى ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ چېگرىسى ئىچىدە.

ئاقسۇ ۋىلايىتى — شىنجاڭنىڭ جەنۇبىدىكى قاتناش تۈگۈنى، 314- نومۇرلۇق دۆلەت تاشيولى پۈتۈن ۋىلايەتنى كېسىپ ئۆتىدۇ. كۇچا—مايتاغ تاشيولى تەڭرى تاغلىرىنىڭ جەنۇ-

بىلەن شىمالىنى تۇتاشتۇرىدۇ. ناھىيە، يېزا تاشيوللىرىنىڭ ھەممىسى قارامايلىشىپ، دۆلەت تاشيولى، ئۆلكە تاشيولى ۋە ناھىيە، يېزا تاشيوللىرى ئۆزئارا گىرەلىشىپ كەتكەن تاشيول قاتناش تورلىرى شەكىللەندى. ئاقسۇ-كۇچا ئاۋىئاتسىيە ئايرودرومى بىلەن ئۈرۈمچى، خوتەن ئوتتۇرىسىدا قەرەللىك تۇردە نۆۋەتچى ئايروپىلان قاتناپ تۇرىدۇ. ئاقسۇنىڭ پوچتا-تېلېگراف ئالاقىسى تەرەپ-تەرەپكە تۇتاشقان بولۇپ، ئاقسۇنى مەملىكەت ئىچى ۋە خەلقئارا بىلەن زىچ باغلاپ تۇرىدۇ.

ئاقسۇ ۋىلايىتى تاشقى سودىنى راۋاجلاندۇرۇشتا ياخشى شارائىتقا ئىگە. ئاقسۇ ۋىلايىتىگە قاراشلىق كونىشەھەر ناھىيىسى، ئۇچتۇرپان ناھىيىسى مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمىسىدىكى قازاقىستان، قىرغىزىستان جۇمھۇرىيەتلىرى بىلەن تۇتىشىدۇ. ئۇچتۇرپاندىكى بەدەل تاغ ئېغىزى تارىختا سودا پورتى بولۇپ كەلگەن، قىرغىزىستان جۇمھۇرىيىتىگە تۇتىشىدىغان تاشيول بار. ئاقسۇ ۋىلايىتى بەدەل سودا پورتىنى قايتا ئېچىپ، يەرلىك سودا، چېگرا سودىسىنى راۋاجلاندۇرۇپ، ئاقسۇنى غەربكە ئېچىۋېتىشنىڭ ئالدىنقى سەپ رايونىغا ئايلاندۇرىدۇ. ئاقسۇ ۋىلايىتىگە قوشنا بولغان قىزىلسۇ ئوبلاستى، قەشقەر ۋىلايىتىدە پاكىستان، قىرغىزىستان، شۇنىڭدەك 3-دۆلەتكە ئېچىۋېتىلگەن پورت بار. «غەربكە چىقىش» تىكى بۇ چوڭ دەرۋازىلار ئاقسۇ ۋىلايىتىنى ئوتتۇرا ئاسىيا، غەربىي ئاسىيادىكى ھەر قايسى ئەللەر بىلەن بولغان ئىقتىسادىي سودا ئالاقىسىنى كۈچەيتىشتە كەمدىن-كەم ئۇچرايدىغان تازا ياخشى پۇرسەت بىلەن تەمىن ئېتىدۇ.

ئاقسۇ كۆسەن مەدەنىيەت-سەنئەت بايرىمى ئۆتكۈزۈشىمىزدىكى مەقسەت-يېڭى يولنىڭ يول ئېچىپ تەرەققىي قىلىش روھىنى جارى قىلدۇرۇپ، مىللىي مەدەنىيەتنى جارى قىلدۇرۇپ، دۇنيانىڭ ھەممە جايلىرىدىن كەڭ دوست تۇتۇپ، ئىقتىسادىي ئالاقىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، «يېڭى يولنى قايتىدىن گۈللەندۈرۈش» نى ئاساسىي مەزمۇن قىلىپ، «شەرق بىلەن بىرلىشىپ، غەربكە چىقىرىش» نى كۈچەيتىپ، مىللىي ئىقتىسادنى جانلاندۇرۇپ، مىللىي مەدەنىيەتنى گۈللەندۈرۈپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىپ، خەلقئارالىق ئالماشتۇرۇشنى ئىلگىرى سۈرۈشتىن ئىبارەت. بۇ تاتلىق قوغۇن - تاۋۇز، مېۋە - چېۋىلەر بىلەن خىلمۇخىل ناخشا - ئۇسسۇللار ئۆز ئارا بىرلەشتۈرۈلگەن كاتتا يىغىلىش. بۇ 20 - ئەسىردىكى كۆسەن قەدىمكى دۆلىتىنىڭ يېڭى قىياپىتىنى نامايەن قىلىدۇ؛ بۇ «مەدەنىيەت ئارقىلىق سەھنە رۇسلاپ، ئىقتىساد، سودا جەھەتتە ئويۇن كۆرسىتىدىغان» ھەر قايسى جايلاردىن كەلگەن سودىگەرلەر يىغىلىپ، ئىقتىساد، تېخنىكا ھەمكارلىقىنى راۋاجلاندۇرۇشنى ئورتاق مەسلىھەتلىشىدىغان زور سەھنە.

كۆسەن مەدەنىيەت - سەنئەت بايرىمى مەزگىلىدە، ئاقسۇ ۋىلايىتى كۆپ خىل مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە مەدەنىيەت - سەنئەت پائالىيەتلىرىنى، مەسىلەن: كۆسەن ناخشا - ئۇسسۇلى، كاتتا نورۇز بەزمىسى، بازاردىكى بىر كۈن، دولان مەشرىپى، ئات بەيگىسى، ئوغلاق تارتىش، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە ئويۇنلىرى قاتارلىق پائالىيەتلەرنى ئۆتكۈزىدۇ؛ چېگرا رايونىدىكى كۆپ خىل قىزىقىشلىق ساياھەت پائالىيەتلىرىنى

قانات يايدۇرىدۇ؛ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىچى - سىرتىدىكى داڭلىق مەدەنىيەت - سەنـئەت تەشكىلاتلىرى، سەنئەتكارلىرى ئاقسۇغا كېلىپ ئويۇن قويۇشقا تەكلىپ قىلىنىدۇ. مەملىكەت ئىچى - سىرتىدا نامى بار ئاقسۇ سەنئەت ئۆمىكى، كۇچا ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى، شۇنىڭدەك قۇم بوستانلىقىدىكى ھەر مىللەت مەدەنىيەت-سەنئەت خىزمەتـچىلىرىمۇ مېھمانلارغا ئۆزلىرىنىڭ سەنئەت ماھارىتىنى كۆرسىتىدۇ. ئاقسۇ ۋىلايىتى بۇكانـتا بايرام پائالىيىتىدىن پايدىلىنىپ، تۈرلۈك شەكىلدىكى ئىقتىسادىي، سودا جەھەتتە كېڭىشىش پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بارىدۇ.

ئاقسۇدىكى ھەر مىللەت خەلقى ھاجىلار، دوستلار، مېھمانلار، ئەپەندىلەر، خانىملار ۋە ھەر ساھە زاتلارنىڭ چوڭ غەربىي شىمالغا، شىنجاڭغا، ئاقسۇغا كېلىشىنى قىزغىن قارشى ئالىدۇ. ئاقسۇنىڭ دەرۋازىسى سىلەرگە ئوچۇق!

ھەر بىرلىرىگە رەھمەت!

1993 - يىلى 5 - ئاي

شەرقىي تۈركىستاننىڭ زادى
لىرىدىن پايدىلىنىپ يوللىغۇچى
قەتئىي تونۇتۇش.
ئىلاش - بىزنىڭ
ئىمزا.

شەرقىي تۈركىستان - شەرقىي تۈركىستانلىقلار[نىڭ]

ئا. ب. ئەلتەبىر

چىن كوممۇنىستىك ھاكىمىيىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى سىياسىي ئـ...
گېزىتى» قىلىپ ئېيتالايدىغان «شىنجاڭ (شەرقىي تۈركىستان) تونۇشتۇرۇلـ...
ماقالا ئېلان قىلىپ بۇ تارىخىي ھەقىقەتنى مىلادى 840 - يىللاردىكى بىر قېتىـ...
سىلاپ «ئۇيغۇرلار شۇ چاغدىن باشلاپ ئورخۇن بويلىرىدىن كۆچۈپ كەلـ...
يا شايىتتى» دېگەن يەكۈننى چىقىرىپ، بۇ ماقالىسىنى سىياسىي پىروگراممىسى...
قىلىشقا ئۆتۈشتۈردى.

چىن كوممۇنىستىك ھاكىمىيىتىنىڭ تارىخى جىنايەتلىكتىن ۋە رەسۋالىقتىن چەتنىگەن بۇ خىل قارا ئىشلىرى گەرچە دۇنيا جامائەتچىلىكىنى ۋە شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى ئالدىيالمىسىمۇ. لېكىن، ئادالەتنى روشەنلىكى، ئۇلارنىڭ ئۆزگەرتمەس مۇنداق ساختا تارىخىي ھەقىقەت ۋە سىياسىي ئەشۇ ئالدامچىلىقلارى ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن مەخسىتى ئالدى بىلەن شەرقىي تۈركىستاندا ئۇرۇپ تۇرغان ئوت ئوچاقلىرىدىن ئوتلىق مىللىيون مەزلۇملىرى، ھەربىي كۈچلىرى ۋە كۆچمەن ئاھالىلىرىنىڭ كۆڭلىنى ئۈزمەي ئاپتونومىيە ئاستىغا ئالغان بىر مىللەتنىڭ ئارقىدا چىنلىقلارغا قەدىرى شەرقىي تۈركىستاننى بولاپ ئالالىشى قىلىشقا باشقىچە ھەقىقەت، بۇ زېمىننى خەلقلىرى بىلەن خوشۇپ يوقىتىۋېتىش قارا نىيىتى ۋە ئېلىمىزنى خەلقىنى قىلدۇرۇش ئۈچۈن جامائەتنى پىكرى ھازىرلاشتىن ئىبارەت.

چىن كوممۇنىستلىرى روسىيەنىڭ ماسلىشىشى ئارقىسىدا چىن ھاكىمىيىتى ئارتۇقلىپ، شەرقىي تۈركىستانغا جۇڭخۇا مىللىتىنى ئاغدۇرۇپ ئاتلاپ، شەرقىي تۈركىستاننى ئۆز زېمىنىگە قوشۇۋالغاندىن كېيىن يەنىلا روسىيە كوممۇنىستلىرىنىڭ ئەھدىدى ۋە قارا نىيىتىدىن قورقۇپ ئوتتۇز يىللارغىچە ئېزىلىش ھالدا شەرقىي تۈركىستانغا سەرمايە سالغا سالماي، يەرلىك ھاكىمىيەت خەلقنى تىزگىنلىۋېلىپ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ نېفىت، كۆمۈر، تۆمۈر، ئالتۇن، تۇران، نىكېل، قاتارلىق ھەر خىل بايلىقلىرىنى، ئاشلىق، پاختا، چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى ۋە ھەر خىل مېۋىلىرىنى بۇلاپ كۈچى بىلەن توشۇپ كېتىشتىن ئىبارەت سىياسەتنى قوللىنىپ كەلگەن ئىدى.

يېقىنقى يىللاردا روسىيە كوممۇنىستلىرى پارچىلىنىپ، ئەھدەت كۈچى ئاجىزلىشى بىلەن ئەلەك، چىن كوممۇنىستلىرى دەرھال جىددىي ھەرىكەتلىنىپ، بۇ تۇراق ئىمكانلىرى بىلەن ھەم بەلەن ئاچىرىپ، ھەتتا چەتئەللەرنىڭ قەدىرىپ ئەكىشتۈرۈش، قېزىش، زاۋۇت، فابرىكا قۇرۇش، يەرلەشتۈرۈش سەرمايىلىرىنى قىزىقتۇرۇپ كىرگۈزۈپ «شىنجاڭ (شەرقىي تۈركىستان) نى ئېچىش، گۈللەندۈرۈش» شوئارىنى كۆتۈرۈپ چىقتى، ئەمەلىي بولسا شەرقىي تۈركىستاننى بىمالال ئىگىلىۋېلىپ، خەلقىنى ئاسسىمىلياتسىيە قىلىپ يوقىتىپ، «يېڭى مۇنبەت، زېمىنى كەڭ، بايلىقى مول، ئىگىسى كۆپ» بۇ زېمىننى ئۆزلىرىنىڭ چەتنىگە ئايلاندۇرۇش نەرسىنى ئىشقا ئاشۇرۇش يولىدا ئالدىراپ قالماقتا. بۇ مەخسىتىنى ئورۇنلاشقا ئۈچۈن، مۇكەممەل پىلان تۈزۈپ، سىياسەت ھازىرلاپ، بۇ تۇراق ئەشۇ ئاتا قۇرالىنىڭ ھەممىسىنى ئىشقا سېلىپ، يىللارغا ۋە ساختا تارىخچىلىرىدىن پايدىلىنىپ، ئالدىن سىياسىي ھاۋا پەيدا قىلىش، تارىخىي ئاساس ھازىرلاش، ئاخىرىدا ھۆكۈمەتلىك بىلەن مۇستەملىكىچىلىك سىياسىتىنى ئىشقا ئاشۇرۇۋاتقان بىر قانات ئاتالمىش ئىلمى نەزەرىيە ۋە

پائالىيەتلىرىنى ھازىرلاش ئىشلىرىدا ھەر دەۋر داۋاملىق ساقلىماقتا. ئۇنىڭدىن باشقا شەرقىي تۈركىستاننىڭ زادى كىمنىڭ زېمىنى ئىكەنلىكىنى ئاساسىي تارىخىي پاكىتلاردىن بولۇپمۇ چىنلارنىڭ تارىخىي مەنبەلىرىدىن پايدىلىنىپ پۈتۈن بىر خەلقىمىزنى سەگەكلەشتۈرۈش، ئايرىم قىسقان چىن خەلقىنى ئۇيغۇر توغرۇلۇق ھەقىقەتنى تونۇتۇش. شۇنىڭدەك چىن كوممۇنىستىك ھاكىمىيىتىنىڭ ئۇ ھەقتىكى ئاتالمىش دەلىللىرىنى پاش قىلىپ ئەيىب ئاشلاش - بىزنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي ئۇيغۇر تارىخى جەھەتتىكى مۇھىم ۋەزىپىلىرىمىزنىڭ بىرىسىدۇر.

ھەر زاماندا مۇئەييەن زېمىن - مىليون يىللاردىن بېرى ئۆزگىرىشنىڭ مەھسۇلى بولۇپ. جۇغراپىيىۋى ئاماسنىڭ زاماندا ئاتىلىشى ئۇ ئۆزگىرىشدىن ئەتتى ئەۋەر ئۆزگىرىشى جەھەتتىن مۇئەييەن ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان. بەزىدە زېمىننىڭ تارىخى تەرەققىياتى نەتىجىسىدە ئۆزگىرىشكە ئۇچرىغان. مەسىلەن، سىلەرنىڭ ماكانى - ئانا يۇرتى بولۇپ مەشھۇرلانغان. مۇنداق ئاتۇنىيەت خاراكتېرلىق مەۋجۇدىيەت پۈتۈن دۇنيا تارىخچىلىرىنىڭ ئورتاق ئېتىراپ قىلىشى ئارقىلىق ئىسپاتلانغان ھەقىقەتتۇر.

ئالتاي ئاتىلىرىمىزدىن ھىمالايا تاغلىرىغىچە، مىڭغان ئاتىلىرىمىزدىن كاسپىي دېڭىزىغىچە بولغان ئوتتۇرا ئازىيا دەپ ئاتالغان زېمىنلارنىڭ مەركىزى قىسمىغا جايلاشقان شەرقىي تۈركىستان قەدىمدىن تارىخىدا ئۇيغۇر تۈرك خەلقلىرىنىڭ ئانا ماكانىدۇر. ئۇيغۇر تۈركلىرى تارىم ۋادىسى، جۇڭغار ۋادىسى، ئىلى ۋادىسى، ئېرتىش دەريا ۋادىلىرى، بالقاش كۆلى بويلىرى، جەنۇبىي سىبىرىيە، سەلەنگا، ئورخۇن، تۇغلا، قورۇلتون دەريا ۋادىلىرى، كەڭ ئۇششۇ (؟) ... نىڭ بىپايان زېمىنلاردا ياشاپ كەلگەن ھەمدە بۈيۈك ھۇن ئېمپىرىيىسى، ياۋروپا ھۇن ئېمپىرىيىسى، ئاق ھۇن ئېمپىرىيىسى، بۈيۈك كۆكتۈرك خاقانلىقى، ئۇيغۇر ئورخۇن خاقانلىقى، ئۇيغۇر ئىدىقۇت خاقانلىقى، ئۇيغۇر قاراخانىلار دۆلىتى، غەزنىۋىلەر سۇلتانلىقى، بۈيۈك سەلجۇقىلار سۇلتانلىقى، خارەزمشاھلار دۆلىتى، سەئىدىيە خاندانلىقى، شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى قاتارلىق ئۇلۇغ دۆلەتلەرنى قۇرغان ۋە قۇرۇپ كەلگەن. بۇ جەرياندا ئۆز جەمئىيىتى، پائالىيىتى ... ياراتقان. ئىنسانىيەت دۇنياسىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم تۆھپىلەرنى قوشقان، دۇنيا تارىخى سەھىپىسىدە شانلىق ئىزلارنى قالدۇرغان.

يۇقىرىدا قەيت قىلىپ ئۆتكەن ئۇيغۇر تۈركلىرىنىڭ مۇقەددەس زېمىنى بولغان شەرقىي تۈركىستاننى تارىختىن بۇيان ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئانا ماكان نامى بىلەن ئاتىغانلىقىدىن ئەتتى ئەۋەر، بۇ زېمىن يەنىلا ئۇيغۇر تۈركلىرىنىڭ ئىلكىدە ئۆز ئورنىدا تۇرغان بولسىمۇ. لېكىن چىن تاجاۋۇزچىلىرى ۋە مىللىيەتچى تارىخچىلىرى ئۇيغۇر تۈركلىرى ۋە ئۇلارنىڭ دىيارلىرى ھەققىدە ھەر خىل بۇرمىلاپ، بەزىدە ئەرجىمە قىلىپ، بەزىدە ئامال ئەرجىمىسى بىلەن، بەزىدە خىيالىي يېزىپ، بەزىدە ھاقارەتلىك ئۆزلىرىچە نام بېرىپ، شۇنىڭ ئارقىسىدىن تارىخنى قالايمىقانلاشتۇرۇپ بولدى. تىلشۇناسلىق، جۇغراپىيەشۇناسلىق ۋە ئەرجىمەشۇناسلىق پەنلىرىنىڭ ئىلمىي ئاتۇنىيەتلىرى ئاساسىدا بۇ خاتالار ئۆزىنىڭ تېگىشلىك مەنبەلىك رەتلىنىشىدۇ، تارىخى ئالاھىدە تارىختىكى ئورنىدىكى ھەقىقىي ئاساسى تېپىلىشىدۇ. چىنلارنىڭ ساختا تارىخى دەۋالىرى رەسۋالىنىشىدۇ.

ئۇيغۇر تۈركلىرىنىڭ نامى ھەرقايسى تارىخى دەۋرلەردە ھۇن، تۈرك، ئۇيغۇر تۈركلىرى دەپ ئاتالغان. سىلقى ھەممىگە مەلۇم بولغىنىدەك قەبىلە ۋە قەبىلە ئىتتىپاقى دەۋرلىرىدىن باشلاپ، ساك، تورا، تۇران، ئۇيغاردەس، ئوغۇز، تىگىزھار، ئۇيسۇنلار، قوشولار، تولەس، تۈرك، تۈركەش، ئون ئۇيغۇر، توققۇز ئۇيغۇر، كاشىر تۈركلەر دېگەندەك ناملار بىلەن نۇرغۇن خانىدانلىق تىكلىگەن ئىدى، چىنلارنىڭ تارىخى ئاناپىنالىرىدا ئوخشىمىغان دەۋرلەردە زۇڭ (شىنزۇڭ، گۇيزۇڭ، جىرۇڭ، لىرۇڭ دېگەندەك 27 نەچچە خىل ئاتىلىشى بار)، شۇن (شونيۇ، شيۇگنۇ قاتارلىق 7-8 خىل ئاتىلىشى بار)، چوڭ نۇي، گويفالا، گانلۇن، تىشجىر، چوسۇ، دىگلىڭ، گاۋچې، تېلى، تېرلى، خۇيچې، يۇغۇ، خۇيخې، خۇخو، خۇيفى، ئۇيغۇ، ئۇيغۇ تۇجۇئېر قاتارلىق 60 نەچچە خىل ناملار بىلەن ئاتىلىپ خاتىرىلەنگەن. بۇ ئاتالمىلارنى ئاڭلىغاندا ئەگەر ئىلىشمىسىز دىگلى مەقسەت؛ چىن ھاپىناقلىرىدىن پايدىلىنىپ ئۇيغۇر تۈركلىرىنىڭ زېمىنلىرى ھەققىدە تەتقىقات ئېلىپ بارغىنىمىزدا ھەر خىل ناملار دېگلى بىر ھالدا ناھايىتى كۆپ ئىسىملارنىڭ ھۆججەتلەرگە ئالاھىدە دىققەت قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. فرانسىيىلىك لۇتىس ھامبىس (1906-1978) : «2000 يىلدىن بۇيانقى چىنچە ھۆججەتلەر بىزنىڭ تەتقىقاتىمىز ئۈچۈن كەم بولسا بولمايدىغان ئىنتايىن قىممەتلىك ھۆججەت بولۇپ كەلدى. چۈنكى بىز چىنچە تارىخى ماتېرىياللار، ئارخېئولوگىيىلىك قېزىلمىلار ئىچىدە راۋاجلىنىش نەتىجىسى بولالايمىز» دەپ كۆرسەتكەندەك ئوتتۇرا ئاسىيا، شەرقىي تۈركىستان جۇغراپىيىسى ۋە ئۇيغۇر تۈركلىرىنىڭ تارىخى تەتقىقاتلىرىدا چىن ھاپىناقلىرى مۇھىم سالاھىيەتنى ئىگىلەيدۇ. لېكىن چىندىكى ماتېرىياللار ئىنتايىن مۇھىم، چۈنكى يېقىنقى دەۋرلەردە چىنلىق ئالىملار ئارىسىدىكى «ئۇيغۇر - ئۇيغۇ تۇجۇئېر» دېگەن نامنى ئۆزگەرتىپ ئاتاپ، «ئۇيغۇر، ئۇيغۇر دېمەي شۇنى ئېيتىمىزكى، ئۇيغۇرلارنىڭ پېشى ئەمەس، خەنزۇلارنىڭ پېشى ئىدى» دېگەندەك مەقسەتلىك پىكىرلارنى چىقىرىپ ئۆز لىرىنىڭ سىياسى مەقسىتى ئۈچۈن دەلىللەر ھازىرلىماقتا.

ئۇنىڭدىن باشقا چىن تارىخچىلىرى ئۇيغۇر تۈركلىرى تارىخىنى بۇيان ياشىغان زېمىن، يەر - جاي، تاغ، ئوخشاش ھەر خىل ئاتالغۇلارنى خاتىرىلەپ كەلگەن بولۇپ، دۇنيادىكى جۇغراپىيە شۇناسى ئاتالغۇلارنىڭ ھالال ۋە ئىگىلىرى نەتىجىسىدە خېلى كۆپ قىسىم ئاتالغۇلار ۋە ھەمدە ئۇنىڭ بىر نەچچە قېتىملىق ئۆزگىرىشى بولغان. بۇ ھەسسىلىك ئۆزگىرىشلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان يەر - جاي ناملىرىدىكى ئۇچۇرلار مۇشكۈللۈك تۇغدۇرىدۇ، بۇ مەسىلىلەرنىڭ توغرىسىنى دەلىللەپ چىقىش ۋە توغرا يەكۈن چىقىرىش ئوخشاشلا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

ئەگەر بىز چىن تارىخى ھاپىناقلىرىدىن پايدىلىنىپ مۇنداق تەتقىقات ئېلىپ بارساق، شەرقىي تۈركىستان تارىخىنى بۇيانقى زېمىن ئەھۋالى، شۇنداقلا ئۇيغۇر تۈركلىرىنىڭ ئۆز زېمىنلىرىغا ساھىبلىق ھوقۇقى جەريانلىرىنى چىن تارىخى ھاپىناقلىرىدىكى ئەسلى ئاتالغۇلار، تارىخنامىلەر دەلىللەپ چىقىمىز!

شەرقىي تۈركىستان — ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ مەركىزىدىكى تەڭرىتاغ تىزمىلىرىنى مەركىزى لىنىيە قىلغان زېمىنلارغا قارىتىلغان مەملىكەت نامى بىلەن ئاتالغان جۇغراپىيىۋى ئاتالغۇدۇر. تەڭرىتاغ — شەرقىي تۈركىستاننى شىمال ۋە جەنۇبقا بۆلىدۇ. ئۇنىڭ جەنۇبىدا مەشھۇر تارىم ۋادىسى، شىمالىدا جۇڭغارىيە دالاسى، شەرقىدە تۇرپان ئويمانلىقى، غەربىدە بولسا پەرغانە ئويمانلىقلىرى بار. پالېئوزوئېيلىق دەۋرىنىڭ قاتلاملىرىنى تەكشۈرگۈچى گېئولوگلار تەرىپىدىن 500 مىليون يىللار بۇرۇن شەكىللىنىشكە باشلىغانلىقى ئىسپاتلانغان بۇ بۈيۈك ۋە خاسىيەتلىك تاغ — نۇرغۇن ئەسىرلەردىن بۇيان ئۇيغۇرلارنىڭ ئانا ماكانى ۋە مەدەنىيەت بۆشۈكى بولۇپ كەلگەن. ئۇيغۇر جەمئىيىتى ئۇلارنىڭ ئەجدادلىرى ۋە ئېتنىك مەنبەلىرى ھېساپلانغان ئارىيانلار، ساكلار، ئۇيسۇنلار، تۇخرىلار، ھونلار، قاڭقىللار، سوغدىلار، تۈركلەر تەڭرىتاغنى بېغىرلاپ، دەريا ۋادىلىرىنى بويلاپ، يەر مەسىلىگە قاراپ يايلاق ئاللاپ كۆچمەن چارۋىچىلىق بىلەن ۋە مۇقىم دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلگەن. نۇرغۇن دەۋرلەردىن بېرى قەھرىمانلىق ئاشقا بىللە، خوشنا ئەللەر ۋە باسقۇنچى دۈشمەنلىرى بىلەن ئېلىشىپ ئۇرۇشلار قىلىپ بېرىپ بۇ ماكاندىكى زېمىننى جان تىكىپ قوغداپ كەلگەن.

تەڭرىتاغ ئەتراپلىرىدا ياشىغان ئەجدادلىرىمىز ئۆزلىرىنى ئۇنتۇماي، سۆز ۋە ئىتتىپاقى مۇھەببەت بىلەن ئەمەل قىلىپ تۇرغان بۇ ماكاندىكى تاغنى ئۇلۇغ تاغ — تەڭرىتاغ دەپ ھۆرمەتلەپ كەلگەن. تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە يېزىلغان جۇغراپىيىلىك ئەسەر «تەپسىرات» دېگەن كىتابتىكى ئىزاھ نەقىلدە: «بېيشەن دېگەن قەشقەر يازغاندەك شەھەردىن، ھونلار ئۇنى تيەنشەن دەپ ئاتايتتى» دېگەن. بولسا، مىلادىدىن بۇرۇن 145-يىلى تۇغۇلغان تارىخچى سىماچيەن «تارىخىي خاتىرىلەر — ھونلار تەزكىرىسى» ناملىق بابىدا: «ھونلار تيەن (مەنىسى ئۇلۇغ، ئاسمان، تەڭرى) دېگەن سۆزنى تېڭلى (Tengli) دەپ ئاتايدۇ» دەپ يازغان ئىدى. جۇڭگو تارىخىدا يېزىلغان مەلۇماتلاردا تەڭرىتاغ — «بېيشەن» (مىلادىدىن بۇرۇنقى 206-يىللار)، «تەڭرىشەن»، «دېيشەن»، «شۆلۇھەيشەن»، «ئاقسېغىشەن»، «تيانشەن»، «تەڭرىلىنتا» دېگەندەك ناملار بىلەن ئاتىلىپ كەلگەن بولۇپ، بۇ زېمىندا ئەڭ قەدىمدىن ياشىغانلىقى ۋە ئەۋلادلىرىنىڭ كېيىنكىلەر بىلەن ھونلار ۋە ئۇلارنىڭ ئىگىلىكى، ئىنتىزام قىلىپ ئېيتقاندا ئەۋلادلىرىنىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ ئەجدادلىرى ۋە ئاتا-بوۋىلىرى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ كۆرسىتىپ ئۆتكىنىمىزدەك جەنۇبتىكى يېقىنقى زامان ساقىنا تارىخچىلار ئوتتۇرىغا چىققان «شەرقىي تۈركىستان ئۇيغۇرلارنىڭ ماكانى ئەمەس» دېگەن سەپسەتىنىڭ سىياسىي ئويۇن ئىكەنلىكىنى ئېنىق كۆرۈپ ئالالايمىز ۋە ئۇلارغا ئۆلۈكلۈك رەددىيە بېرەلەيمىز.

«خەننامە — ھونلار تەزكىرىسى» (مىلادىدىن بۇرۇنقى 209-يىلى) دە: «ھونلار... 26 دۆلەتنى بويسۇندۇرۇپ، جەنۇب تەرىپى يېنشەن تاغلىرىدىن شىمال تەرىپى بايقال كۆلىگىچە، شەرقىي تەرىپى لياۋخې ۋادىسىدىن غەرب تەرىپى كۆكئارت (پامىر) تاغلىرىغىچە بولغان دائىرىنىڭ ھەممىسىگە ھۆكۈمرانلىق قىلدى. ھونلارنىڭ باشلىقى تەڭرىقۇت دەپ ئاتىلىدۇ...» دېيىلگەن.

يەنە شۇ كىتابنىڭ «غەربىي دىيار تەزكىرىسى»دە: «غەربىي دىيار (قوقەنغا) دىكى
دۆلەتلەرنىڭ يەرلىك مەھسۇلاتلىرى مول، ھەممىسىنىڭ شەھىرى، قەلئەلىرى، ئېرىقلىرى،
يەرلىرى، چارۋا مەھسۇلاتلىرى بار... ئۇلارنىڭ ھەممىسى خونلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا
تۇرىدۇ.» دەپ خاتىرىلەنگەن.

دېمەك ئەجدادلىرىمىز قەدىمدىنلا يېتەكچىلىرىنى تەڭرىقۇت دەپ ئاتاپ كەلگەن
بولسا، زېمىنىدىكى ئۇلۇغ تاغنى تەڭرىتاغ دەپ ئەزىزلىگەن. بۈگۈنكى كۈندە ئىلگىرىكى
قوللىنىلىۋاتقان تەڭرى سۆزى چىنلارنىڭ تارىخلىرىدا يېزىپ بەرگىنىدەك ئەجدادلىرىمىز
خونلارنىڭ تىلى بولۇپ، زېمىنىمىز تەڭرىتاغنىڭ نامى ئۆزگەرتىلمەي داۋاملىق ساقلانغان.

چىنلارنىڭ تارىخىي يازمىلىرى «بەش چوڭ ئاقساقاللىق تەۋەرى» دىن باشلانغان
بولۇپ، مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 2550-يىلدىن 140-يىلغىچە بولغان ۋەقەلەرنى ئۆز ئىچىگە
ئالىدۇ. چىن تارىخچىسى سىماچيەن (مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 145-يىلى تۇغۇلغان) خاتىرىلىگەن
«تارىخىي خاتىرىلەر»نىڭ [illegible] «بەش چوڭ ئاقساقال تەزكىرىسى»دە تۆۋەندىكى قىسىم
«خۇاڭدى... شۇيۇيلەرنى (خونلارنى) شىمالغا سۈردى». «سەنمياۋنى سەنۋېيگە
كۆچۈرۈپ، غەربىي رۇڭلارنىڭ ئورنىنى ئۆزگەرتتى... ئەلەپ قىلدى». «غەربتە
رۇڭ، شىجۇ، جۈسۈۋ، دى، جىيالىڭ تاغلىق قەۋملەرنى تىنچلاندۇردى». «شىمالدا
تاغ رۇڭلىرىنى... خاتىرجەم قىلدى». [illegible] «شيا خانلىرى تەزكىرىسى»دە
«يۈگيوۋ ئايمىقىنىڭ... سوغا-سالاملىرى ئۈچۈن بۇزۇمۇت، قاشتېشى، مارجان قاتارلىق
چىرايلىق نەسىل تاشلاردىن ئىبارەت ئىدى». «كۆچمەنلىك قىلمىغانلار. يۇگويىن رۇڭ تۇغۇيۇيغان
كۇنلۇن، شىجىۋ، جۈسۈۋ غەربىي رۇڭلار دەپ ئاتالغان غەربتىكى ئەللەرنىڭ ھەممىسى بۇيرۇقىغا
كۆرسەتكەندەك خىزمىتىدىن مەمنۇن بولۇپ، ئۆزلىرىنى شۇنىڭ بىلەن ئىتائەت قىلالىدى، خاتىرجەم، تىنچ
مۇقىملىق تۈزۈمىنى كۆچۈردى». «جوۋ خانلىرى تەزكىرىسى»دە: «بۇجۇ خۇدۇزىيىدىن
شىلىپ تاشلانغانلىقى ئۈچۈن رۇڭلار ۋە دىلارنىڭ رايونىغا قېچىپ بېرىپ شۇ يەردە تۇرۇپ قالدى».
«بىز دىيارغا خوجۇم قىلىپ، مال-دۇنياغا ئىرىشمەكچى بولغان شۇيۇيلەر، رۇڭلار، دىلارغا دەپ خاتىرىلەنگەن
ئىگىگۇڭ دەنفۇ مال-دۇنيا بەردى. لېكىن ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇلار يەنە خوجۇم قىلىپ، ئۇنىڭ
يەر-زېمىنى ۋە خەلقىنى ئۆزىنىڭ قارامىقىغا ئېلىۋالدى». «پىڭۋاڭنىڭ تەختكە ئولتۇرغاندىن كېيىن
جوۋ ئىرۇڭلارنىڭ باراكەندىچىلىكىدىن قېچىپ پايتەختىنى لويىغا شەرققە كۆچۈردى».

دېمەك، مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 700-يىللارغىچە داۋام ئەتكەن چىن يەرلىكلىرىنىڭ زېمىنى
خۇاڭخې دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىنى، شەنشى، خېبېي، خېنەن، شەندۇڭ ئۆلكىلىرى ئەتراپىدا
بولۇپ، قەدىمكى ئۇيغۇر كۆچمەنلىرى قانداق قىلىپ تالىشىش ... نىيەت پەيدا بولغان دەۋرلەردىن
تارتىپ شۇ چاغقىچە چىنلارنىڭ ئۇلار ئىلگىرى شەرقىي ئۆزلەشتۈرگەن، ئۇلارنىڭ شەرقىي چېگرىسى
خۇاڭخې دەرياسىنىڭ شىمالى ۋە غەربىي تەرەپلىرىگىچە ئەسلا ئۆتەلمەي چاقىرغان!